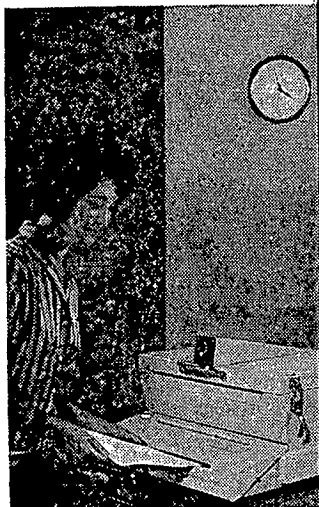

Economisch - Statistische Berichten

46e JAARGANG - 1 NOVEMBER 1961 - No. 2310

Een snelle tijd vereist snel-kopie

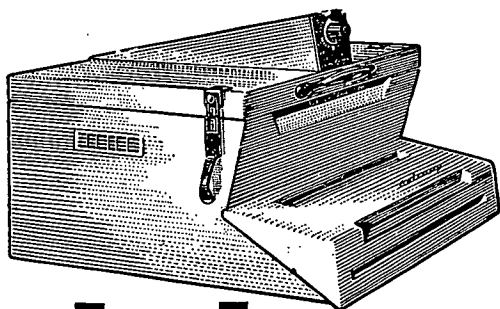

Geen urenlang nauwgezet overtypen van Uw stukken, dus ook geen misslagen, geen gevlekte of vaak onleesbare duplo's, triplo's enz. en evenmin tijdnood! Maar wél werkbesparing, snelheid en efficiëntie!

Het DALCOPY-apparaat maakt direkte kopieën in onbeperkte aantallen van al Uw waardepapieren (ook van foto's). Ongeacht inktsoort, kleur of vergeling vervaardigt U haarscherpe kopieën, die tevens een zakelijke indruk maken! Hierbij wordt slechts één soort DALCOPY-papier gebruikt.

Eenvoudige bediening. U werkt in daglicht. Geen installatiekosten - wel volledige service. Een „kantoormeubel” dat past bij elk interieur.

dalcoppy

NEDERLANDSCHE FOTOGRAFISCHE INDUSTRIE N.V. SOESTDUINEN
TELEFOON (02955) 2600-4951

Adviezen
en bemiddeling
inzake
levensverzekeringen
en
pensioencontracten

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. **Administratie:** (010) 3 80 40. **Giro** 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoornlaan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

Bevolkingsexplosie

„Als onze bevolking voortgaat zo hard te groeien als ze nu doet, zullen we spoedig niet te eten hebben en zullen we allen kannibalen worden". Deze vrij recente uitspraak van Pakistans minister-president Ayoeb Khan wordt vermeld in een onlangs verschenen pocketboekje van Prof. Dr. W. Brand onder de suggestieve titel: „Bevolkingsexplosie"¹⁾. Na deze ouverture moeten helaas meer sombere melodieën volgen bij onze poging een indruk te geven van Prof. Brands werkje. Uit de nevenstaande tabel blijkt namelijk dat de wereldbevolking over een veertigtal jaren vermoedelijk 6,3 mrd. personen zal tellen. T.o.v. 1950 is dit meer dan een verdubbeling. Dit hoge groeitempo is een modern verschijnsel. De één miljardste bewoner maakte namelijk niet voor omstreeks 1830 zijn entree. Het duurde toen nog 100 jaar voordat het aantal mensen was verdubbeld. Doch nu, dus na nog eens 30 jaar, benaderen wij reeds de drie miljard.

De versnelde bevolkingsgroei is in hoofdzaak een gevolg van het dalend sterftecijfer. In de Westelijke landen is de sterftedaling vooral een gevolg van de economische vooruitgang. De ontwikkeling in Afrika, Azië en Latijns Amerika is echter fundamenteel anders. In deze landen

gaat de snelle sterfte-afname overwegend gepaard met geen of slechts een geringe economische verbetering. Overigens liggen de sterftepercentages in Afrika en Azië met resp. 25 en 22 per 1.000 nog aanzienlijk boven het mondiale gemiddelde van 16 per 1.000. T.o.v. de Westerse landen zijn in de arme landen de sterfteverhoudingen vergelijkbaar met die van 25 of 30 jaar geleden, terwijl het levenspeil 200 jaar achterligt. Daarenboven blijkt uit de tabel dat het geboortecijfer in deze ongelukkige gebieden zeer hoog is.

Wat zijn de kansen voor een redelijke welvaart voor de snel groeiende wereldbevolking en vooral voor die in de arme landen? Berekend is dat bij een jaarlijkse bevolkingstoename met 1 pCt. van het nationaal inkomen 3 pCt. meer moet worden geïnvesteerd opdat het inkomenspeil niet

¹⁾ Prof. Dr. W. Brand: „Bevolkingsexplosie", E. M. Querido's Uitgeversmaatschappij, Amsterdam 1961, 157 blz., f. 1,75 („speciale salamanderserie").

daalt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men in een land als India (spaargraad 7 pCt., bevolkingsgroei 1,8 pCt.) er niet eens in slaagt het inkomen per hoofd met zelfs 1 pCt. te doen toenemen. In de tabel wordt het frappante verschil tussen arme en rijke landen geïllustreerd door het inkomen per hoofd in de verschillende gebieden. Een snellere toename van de produktie van voedsel dan die van de bevolking acht de auteur een eerste voorwaarde voor economische vooruitgang in de arme landen. Zo werd op Java de agrarische expansie en de industriële opkomst vrijwel door de snelle bevolkingsgroei gecompenseerd zodat het gemiddelde levenspeil niet toenam.

De auteur behandelt uitvoerig de berekeningen door Prof. E. de Vries, Colin Clark en Brown over het aantal

mensen, dat in de toekomst, gezien de produktiemogelijkheden, een redelijk bestaan zou kunnen hebben. Prof. De Vries meent dat er in het jaar 2000 in Azië 400 mln. mensen „teveel" kunnen zijn, waarbij de veronderstelde produktiestijging nog zeer optimistisch is. Prof. Brand wijdt voorts 60 bladzijden aan de problemen en mogelijkheden van geboorteregeling. Hierbij krijgen ook verschillende technieken een ruime aandacht.

Geconcludeerd wordt o.a. dat de ervaring in Azië, uitgezonderd Japan, aantoonde dat de toepassing van geboortebeperkende middelen in arme landen niet gemakkelijk is (analfabetisme, tradities enz.). Voor de vruchtbaarheid in de Westerse landen acht de auteur de religieuze factor van weinig betekenis. R.K.-landen als Frankrijk, Italië en Oostenrijk hebben een lager geboortecijfer dan ons land. Actueel is zijn mening dat de invloed van de kinderbijslagregeling op het Nederlands geboorteniveau gering is.

De auteur voorziet voor de wereld als geheel een spoedig einde van de bevolkingsgroei. De produktiemogelijkheden zijn nu eenmaal beperkt. Hoe zal de stabilisatie tot stand komen? Prof. Brand bepleit o.a. meer samenspraak en een beter inzicht in het nog gecompliceerde vraagstuk van de geboorteregeling. Zijn vlot geschreven boekje is een aanbevelenswaardige inleiding tot een probleem, dat nog teveel in nevelen van vooroordelen is gehuld. M. H.

	Bevolking		Geboorte	Sterfte	Jaarl. groei	Nat. produkt
	1950 a)	2000 a)	per 1.000 der bev.		in pCt.	p. hoofd in \$
			1958/59	1958/59	1958/59	1955
Wereld	2.500	6.300	34	16	1,8	390
Afrika	200	520	45	25	2,0	110
Azië	1.400	3.900	40	22	1,8	83
Noord-Amerika	170	310	24	9	1,7	2.300
Lat. Amerika	160	600	43 b)	17 b)	2,6 b)	275
Europa	390	570	18	10	0,7	685
Oceanië	13	30	25	8	2,3	1.050
Sowjet-Unie	180	380	24	8	1,6	682

a) Geschat, in mln. afgerond.
b) Midden- en Zuid-Amerika.

INHOUD

Bevolkingsexplosie, door Drs. M. Hart	Blz. 1011	Verkort jaarverslag van de Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut over 1960	Blz. 1025
De Miljoenennota 1962: verstarring in een kritieke conjunctuurfase, door Prof. Dr. H. J. Witteveen	1012	Boekbesprekingen:	
De Centrale Directie Volkshuisvesting over hoog en laag wonen, door Dr. D. de Jonge	1018	Dr. J. P. Snoep: Het bankwezen, bespr. door Drs. E. L. Berg	1027
Tuynmans-praet, door Mr. O. Leyendekkers ...	1021	Gerald Gold: Modern commodity futures trading, bespr. door Drs. B. H. Hendriks ..	1028
Europees mededingingsbeleid in wording, door Drs. Th. A. G. M. van Leek	1023	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	1028

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De Miljoenennota 1962:

verstarring in een kritieke conjunctuurfase

Inleiding.

De conjunctuurpolitieke taakstelling voor de begroting, zoals deze in de Miljoenennota 1962 wordt uiteengezet, toont een grote gelijkenis met die van het vorig jaar. De toevoeging — ditmaal voor het eerst — van het voorlopig plan voor 1962 laat ons duidelijk zien, hoe de Regering verwacht, dat de economie zich in 1962, evenals in 1961, langs het plafond van het beschikbare arbeidspotentieel blijft bewegen. Men voorziet een ontwikkeling, waarbij de vraagtoeneming de mogelijke produktietoename opnieuw zal overtreffen. In beide jaren, 1961 en 1962, wordt dientengevolge een prijsstijging (2½ pCt. per jaar voor het bruto nationaal produkt) en een verslechtering van de betalingsbalans (van f. 1,15 mrd. in 1960 tot f. 0,6 mrd. in 1961 en f. 0,45 mrd. in 1962) voorzien. Door een vermindering van de voorraadvorming zou deze achteruitgang van de betalingsbalans in 1962 intussen sterk worden gematigd, zodat de beweging nog juist binnen aanvaardbare grenzen zou blijven. De sterke en nog toenemende spanningen brengen de Regering tot de schijnbaar onontkoombare slotsom, dat — ter voorkoming van een soortgelijke ontsporing als in 1956/1957 — het beleid op afremming van de toeneming der bestedingen gericht moet blijven¹⁾.

Nadere analyse van de conjuncturele ontwikkeling.

Een zo lang voortgezette beweging langs de uiterste grens der produktiemogelijkheden als deze officiële cijfers impliceren, zou stellig een uitzonderlijk verschijnsel zijn. Een dergelijke regelmatige, zij het gespannen voortgang zou niet alleen afwijken van het verloop in 1956/1957, maar ook van het algemene patroon der vroegere conjunctuurbewegingen. De ervaring heeft bewezen, dat de spanningen, die bij een ernstig tekort aan produktiefactoren ontstaan, een labiele situatie veroorzaken, waarin zich gemakkelijk een terugslag kan ontwikkelen. Er is dus alle reden om de prognose van het Planbureau ditmaal met bijzondere doordringendheid te toetsen.

Daartoe kunnen wij het beste uitgaan van de verschillen tussen de huidige hausse en die van 1956, toen een bijna even laag werkloosheidspercentage werd bereikt als nu.

1. In de eerste plaats springt dan het afwijkende verloop der *arbeidsvoorwaarden* in het oog. In vergelijking tot 1956, toen de *loonsom per werknemer* met 8 pCt. steeg tegenover een toeneming van de gemiddelde arbeidsproduktiviteit met 3½ pCt., schijnt de gedifferentieerde loonvorming in 1961 een zekere matiging te hebben bereikt: het voorlopig plan schat de stijging van de loonsom per werknemer thans op 5 pCt. De langere looptijd der C.A.O.'s en de beslissing van de Regering om het „openbreken” dezer overeenkomsten niet toe te staan, zijn kennelijk de oorzaak van deze afwijking. Wij weten echter, dat deze medaille een keerzijde gekregen heeft: toen de beweging aan het loonfront op deze wijze werd ingedamd, hebben de spanningen hun uitweg gezocht in de verkorting van de arbeidsduur. De geleidelijke verkorting, die aan de orde was; ging daar-

door in een stroomversnelling over, met het gevolg, dat de daling van de normale arbeidsduur ten opzichte van juli 1959, die in december 1960 nog geen procent bedroeg, tegen einde juli 1961 op 4,3 pCt. was gekomen en in de industrie zelfs op 5,2 pCt.²⁾

Het Planbureau schat de gemiddelde verkorting voor het jaar 1961 op 3,5 pCt. De stijging van de gemiddelde verdiende *uurlonen*, komt op die wijze op 8½ pCt., en wijkt zo toch nauwelijks van de stijging in 1956 af. Het verschil met 1956 blijft dan hierin liggen, dat enerzijds de stijging van het *consumptievolume* beperkt blijft tot 5 pCt. (tegenover 9 pCt. in 1956), terwijl anderzijds de *produktiestijging* sterk is afgeremd. De toeneming van het nationaal produkt, die in de Miljoenennota 1961 nog op 5½ pCt. werd geschat, moest daardoor nu op niet meer dan 3½ pCt. worden gesteld. De recente gegevens omtrent de industriële produktie zijn echter zo ongunstig, dat zelfs deze laatste raming te hoog lijkt. De indexcijfers van de industriële produktie (exclusief bouw nijverheid) van het C.B.S., die voor het eerste kwartaal 1961 6 pCt. boven het overeenkomstige kwartaal van 1960 lagen, bevonden zich in het tweede kwartaal slechts 0,6 pCt. boven het peil van het vorig jaar, terwijl de voor het seizoen gecorrigeerde index voor juli en augustus zelfs 1,3 pCt. beneden juli/augustus 1960 lag. Voor de eerste acht maanden van 1961 ligt de industriële produktie aldus niet meer dan 2 pCt. boven dezelfde periode in 1960. Het is mogelijk, dat de produktie in de laatste maanden van het jaar weer gaat stijgen. Bij het bedrijfsleven leeft echter de vrees, dat de compensaties, die de werktijdverkorting moesten motiveren, geleidelijk weer zullen vervagen en klaagt men over sterk achteruitgaande arbeidsprestaties.

Dit staat wel in de meest flagrante tegenstelling tot de theorie, waarvan bij de gedifferentieerde loonvorming en de werktijdverkorting is uitgegaan. Het vormt een duidelijke illustratie van de ongunstige gevolgen voor de arbeidsproduktiviteit, die overspanning op de arbeidsmarkt kan meebrengen. Deze psychologische reactie ondergraaft de basis van de snelle welvaartsstijging en kan ernstige conjuncturele gevaren meebrengen. Wanneer deze lijn zich zou voortzetten, zou de industriële produktie niet meer dan 2 pCt. boven 1960 komen te liggen en zou de toeneming van het nationaal produkt tot 2½ pCt. kunnen worden teruggebracht. De stijging van de gemiddelde arbeidsproduktiviteit zou dan niet meer dan 0,5 pCt. bedragen, zodat de stijging van het loonniveau met 5 pCt. een bijna even grote stijging van de arbeidskosten per eenheid produkt zou meebrengen.

Aan de andere kant zou het nationaal produkt ruim f. 400 mln. achterblijven bij de verwachtingen van het Planbureau. Dit zou een overeenkomstige achteruitgang van de betalingsbalans veroorzaken, tenzij een vermindering van de voorraadvorming reeds in 1961 enig soelaas

²⁾ Met inbegrip van de regelingen, waarbij de werktijdverkorting niet bindend is voorgeschreven, maar alleen is toegestaan. Sociale Maandstatistiek, september 1961, blz. 345.

¹⁾ Miljoenennota 1962, blz. 7.

zou geven. De spanningen zouden zo in 1961 al groter worden dan het Centraal Planbureau verwacht.

2. Een tweede beslissend element voor de conjuncturele ontwikkeling wordt gevormd door de *investeringen*. Ook hier tekenen zich zekere verschillen af met het verloop in 1956. De totale stijging wordt thans op slechts 7 pCt. geschat, hetgeen aanzienlijk minder is dan in 1956, toen deze bijna 20 pCt. bedroeg. De onderstaande tabel stelt ons in staat dit verschil globaal te lokaliseren.

TABEL 1.

Stijgingstempo van verschillende typen investeringen ³⁾

	Procentuele stijging	
	1955/1956	1e halfj. 1960/1961
Woningen	35	7
Gebouwen van bedrijven en Overheid	2	5
Weg- en waterbouwk. werken	14	17,5
Vervoermiddelen voor het wegvervoer	20	37
idem voor rail-, water- en luchtvervoer	20	— 22
Machines en overige uitrustingsstukken	24	14
Totaal	19,5	9

In de eerste plaats treffen wij dan een belangrijk verschil aan bij de *woningbouw*. De enorme stijging, die hier in 1956 optrad, schijnt zich in 1961 niet te herhalen. De oorzaak daarvan lijkt intussen niet aan de kant van de vraag te liggen. Het aantal woningen, waarvoor in de periode januari/september bouwvergunning is verleend, steeg namelijk van 1960 op 1961 met 36 pCt. ⁴⁾ Dit is slechts weinig minder dan in 1956, toen de stijging van het aantal vergunningen voor het gehele jaar 40 pCt. bedroeg ⁵⁾. Dat de woningproductie desondanks in het eerste halfjaar 1961 slechts 9 pCt. boven de eerste helft van 1960 lag ⁶⁾, kan enerzijds het gevolg zijn van een vertraagde doorwerking van het toegenomen aantal vergunningen in het tweede kwartaal (het aantal *begonnen* woningen steeg in het tweede kwartaal met 45 pCt.) en anderzijds van beperkingen aan de aanbodzijde. De spanningen in deze sector nemen dus sterk toe. In de komende maanden zal de beperking van de vrije bouw, waartoe als gevolg van deze ontwikkeling is besloten evenwel weer voer een zeker tegenwicht kunnen zorgen. De tot nu toe gerealiseerde stijging van de woningbouw met 10 pCt. betekent een afwijking van de schattingen van het Planbureau voor 1961, waardoor de spanning tussen de groei van bestedingen en productie in hun totaliteit verder wordt vergroot.

Ook in de *vervoerssector* zien wij een geheel ander beeld dan in 1956. Enerzijds tekent zich in de cijfers de bijzonder sterke expansie van het wegverkeer af, die een der in het oog lopende facetten is van de huidige welvaartsstijging. Anderzijds zien wij een daling bij het overige vervoer. Hoewel de zeer scherpe daling van de investeringen in schepen en vliegtuigen ten dele een incidenteel karakter schijnt te hebben ⁷⁾, schuilt hierachter ook een meer structurele situatie, die zeker overcapaciteit en de schepvaart en in de luchtvaart. Wat de schepvaart betreft, is het alleen te danken aan de zeer volle orderportefeuilles van

³⁾ Bronnen: Statistische en Econometrische Onderzoekingen, supplement 1960, blz. 71. Statistisch Bulletin 1960, nr. 76.

⁴⁾ Statistisch Bulletin 1961, nr. 79.

⁵⁾ Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, september 1961, nr. 98, blz. 4.

⁶⁾ Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, september 1961, nr. 98, blz. 1.

⁷⁾ Macro-economische ramingen voor 1961 en 1962, blz. 2.

ROTTERDAMSCHЕ BANK

DOCUMENTAIRE
ACCREDITIEVEN

INCASSERINGEN
OP BINNEN- EN
BUITENLAND

MEER DAN 300 VESTIGINGEN IN NEDERLAND

(advertentie)

onze scheepsbouw, dat deze ontwikkeling geen grotere betekenis voor onze conjunctuur heeft gehad; thans begint zich op de vrachtenmarkt weer een lichte verbetering af te tekenen.

Tenslotte zien wij bij de laatste en grootste categorie: „*machines en overige uitrustingskosten*” een stijging, die op zichzelf van belang is, maar die toch aanzienlijk bij die van 1956 achterblijft. Ofschoon de arbeidsschaarste thans groter is en langer duurt dan in 1956, zodat de behoefte aan diepte-investeringen groter zou moeten zijn dan toen, blijkt de investeringslust toch veel minder uitbundig te zijn. De verklaring hiervoor kan ten dele liggen in de beperking van de fiscale investeringsfaciliteiten in april van dit jaar en ten dele in een beperkt aanbod van investeringsgoederen. Ook de invloed van de kostenstijging en van de revaluatie op de winstmarges, waarop wij nog uitvoeriger terugkomen, kan hierbij een rol spelen. De vraag rijst echter, of op de achtergrond niet hier en daar een andere overweging opdoemt: de relatief zeer sterke groei van de kapitaalinstallaties, die in de afgelopen jaren heeft plaatsgevonden. Zo zijn in de Europese staalindustrie tekenen aanwijsbaar van een scherpere concurrentie door een te sterke groei der capaciteit.

De structurele ontwikkeling.

Daarmede komen wij tot het meer fundamentele aspect, waardoor onze structurele ontwikkeling gekenmerkt lijkt te worden: een *afnemen van de kapitaalschaarste*. Enerzijds is het investeringsniveau de afgelopen jaren zeer hoog geweest. De staat op blz. 4 van Miljoenennota laat zien, dat de bruto-investeringen in vaste activa van bedrijven (exclusief de woningbouw) al vanaf 1955 omstreeks 15 pCt. van het bruto nationaal inkomen belopen. Naast arbeidsbesparing is daardoor stellig ook een belangrijke capaciteitsvergroting bereikt, zodat achterstanden konden worden ingelopen. Hierdoor kon de drang tot verdere uitbreiding der capaciteit verminderen. Anderzijds is echter de netto spaarquote op het uitzonderlijk hoge peil van ruim 22 pCt. gekomen. De onderliggende situatie verschilt dus naar beide zijden van die in 1956: de huidige spaarquote

van 22,4 pCt. staat tegenover een spaarpercentage van 17,6 in 1956; het netto-investeringspercentage is echter minder sterk gestegen, nl. van 19,8 in 1956 tot 20,9 in 1961⁸⁾.

Deze afname van de kapitaalschaarste maakt de conjuncturele situatie in zoverre stabiel, dat een overinvestering met acute spanningen op de kapitaalmarkt en een betalingsbalanstekort als tegenpool, nu niet zo gemakkelijk meer zal voorkomen. In dit beeld zou het volkomen passen, wanneer de kredietbeperking, waartoe De Nederlandsche Bank na de snelle kredietexpansie van de afgelopen jaren deze zomer besloot, niet effectief zou behoeven te worden, doordat de vraag naar krediet weer zou afnemen, voordat de gestelde limiet is bereikt.

De aldus gegroeide situatie zou door min of meer blijvende betalingsbalansoverschotten op lopende rekening worden gekenmerkt. Daarom behoort hierbij als een convergerende evenwichtstendentie de *revaluatie* van dit voorjaar, die het laatste nieuwe element in de huidige situatie vormt. De revaluatie is erop gericht om de groei van de uitvoer af te remmen en daardoor een meer evenwichtige ontwikkeling van onze economie mogelijk te maken⁹⁾. Men zou het zo kunnen zien, dat door de revaluatie de externe groeisituatie (de groei van onze uitvoer), wordt aangepast bij de meer evenwichtige ontwikkeling, die intern uit het afnemen der kapitaalschaarste voortvloeit.

Tezamen kunnen deze twee evenwichtstendenties: de afnemende kapitaalschaarste en de correctie in de internationale concurrentiepositie door de revaluatie de weg openen tot een intern en extern meer uitgebalanceerde groei van onze economie. Beide tendenties zullen de chronische overspanning van de vraag tegengaan, terwijl zij in hun effect op de betalingsbalans elkaar ten dele zullen compenseren.

Conjuncturele tegenstromen.

Dit alles vormt een bemoedigend perspectief voor de toekomst en zou de prognose van het Planbureau in grote trekken bevestigen. Het gevaar voor een conjunctuuromslag van het type van 1956 is in de huidige situatie stellig minder groot. In de overgangsfase, waarin wij ons schijnen te bevinden, kunnen echter conjuncturele verstoringen van geheel andere aard ontstaan. Het gevaar zal nu veeleer hierin bestaan, dat de ernstige en langdurige spanningen, waaraan onze economie nu nog onderworpen is, zulke sterke reacties kunnen oproepen, dat deze tezamen met de reeds werkzame fundamentele tendenties tot evenwichtsherstel, tijdelijk te ver doorwerken. Ten gevolge daarvan zou de gewenste ontspanning in een schadelijke terugslag kunnen overgaan.

⁸⁾ Zie ook de Miljoenennota 1962, blz. 6.

⁹⁾ Zie hiervoor nader mijn beschouwing in „E.-S.B.” van 22 maart 1961: „Revaluatie. De wisselkoers als instrument van structuurpolitiek”.

Bent U al bankspaarder?

Gaat het U financieel goed? Verheugend, maar... denk ook aan later! Open nu een spaarrekening bij de N.H.M. Als spaarder hebt U recht op 3¼ % rente en op de volledige bankservice.

Bovendien is de N.H.M. dan Uw betrouwbare adviseur op het gebied van beleggingen, verzekeringen en alle mogelijke andere bankzaken.

Spaar veilig - spaar bij de N.H.M.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

In de geschetste conjuncturele situatie blijven de spanningen vooral acuut op de arbeidsmarkt. Daaruit zou een kettingreactie kunnen ontstaan. Wij zagen al, dat de loonstijging in 1961 aanzienlijk hoger uitkomt dan de stijging van de arbeidsproductiviteit, die ten gevolge van de werktijdverkorting en van de ongunstige gevolgen van de overspannen arbeidsmarkt, zeer gering is. In de naaste toekomst lijkt nog een verscherping van deze ontwikkeling te verwachten. Omstreeks de jaarwisseling zal ons namelijk de rekening worden gepresenteerd voor het uitstel van een groot aantal loonsverhogingen, dat de Regering dit jaar door het niet-openbreken van de over een langere periode lopende C.A.O.'s heeft gewonnen. Het Planbureau verwacht voor 1962 een gemiddelde loonstijging van 6 pCt. Daarbij is er echter van uitgegaan, dat de loonstijging overeenkomstig de theorie van de gedifferentieerde loonvorming wordt gebaseerd op een trendcijfer voor de produktiviteitsstijging van 3,5 pCt. Bovendien is aangenomen, dat de gemiddelde duur der contracten niet veel langer dan een jaar zal zijn. Bij de huidige spanning op de arbeidsmarkt lijkt het echter aannemelijk, dat men zal willen uitgaan van de in de gunstige jaren 1959-1961 gerealiseerde stijging van gemiddeld 6 pCt. per jaar. Dit zou een loonstijging van 2½ pCt. meer, of 8½ pCt. opleveren. Wanneer de produktiviteitstoename in verband met de voortwerkende spanningen relatief gering zou blijven, zou dus over enkele maanden opnieuw een aanmerkelijke stijging van de arbeidskosten worden veroorzaakt. Tezamen met het effect van de revaluatie zouden deze kosten — in buitenlandse valuta gemeten — dan in weinig meer dan één jaar tijds met bijna 15 pCt. zijn gestegen (4½ pCt. in 1961, 5 pCt. in begin 1962, vermeerderd met gemiddeld 4 pCt. door de revaluatie).

Een zo snelle stijging van de arbeidskosten zou een tijdelijke terugslag van de *export* kunnen veroorzaken. De prijzen van onze uitvoerproducten zullen immers moeten worden verhoogd, of de winstmarges op de uitvoer zullen moeten worden verlaagd. Tot nu toe zijn beide gevolgen naast elkaar opgetreden. Het gemiddelde uitvoerprijspeil is in gulden vrijwel gelijk gebleven. De stijging van de arbeidskosten van 4 à 5 pCt. zal dus tot een vermindering van de winstmarges hebben geleid. Anderzijds moet de revaluatie onze uitvoerprijzen in buitenlandse valuta met

gemiddeld 4 pCt. hebben verhoogd. Daar de uitvoerprijzen van de belangrijkste industrielanden volgens de gegevens van de Verenigde Naties in de maanden april-juni gemiddeld nog geen procent hoger lagen dan een jaar geleden ¹⁰⁾, lijken de prijsverhoudingen inderdaad in ons nadeel verschoven te zijn, zodat een onmiddellijk effect op onze uitvoer mogelijk zou zijn. De gepubliceerde cijfers over het exportvolume tonen na maart inderdaad een relatieve daling. Terwijl het eerste kwartaal gemiddeld op een niveau van 7 pCt. boven de overeenkomstige periode in 1960 lag, was de stijging ten opzichte van 1960 voor de maanden april t/m juli teruggelopen tot 2 pCt. Definitieve conclusies mogen wij hieruit niet trekken, want in september lagen de uitvoercijfers weer op een zeer hoog peil. Een zekere remmende werking op ons uitvoervolume lijkt echter wel aannemelijk ¹¹⁾.

Dit effect kan nog worden versterkt door de ontwikkeling van de conjunctuur in West-Europa. Vooral in Duitsland en in Engeland begint zich een zekere kentering af te tekenen, die onmiddellijke gevolgen voor de invoer van deze landen zal hebben. De vrij krachtige expansie in de Verenigde Staten, die mede door de toename der bewapeningsuitgaven wordt gestimuleerd, zal daartegenover voor onze economie maar een geringe directe compensatie vormen. Zo lijkt het niet uitgesloten, dat de uitvoer, die zo lang een sterk inflatoire werking op onze economie heeft uitgeoefend, nu *tijdelijk* te sterk zal worden geremd, al zal de expansie na enige tijd waarschijnlijk worden hervat in een door de geringere winstmarges gematigd en meer evenwichtig tempo.

Op die wijze zou zich gemakkelijk een situatie kunnen ontwikkelen, waarin de *investeringslust* zou worden aangetast. Verschillende factoren kunnen daartoe meewerken:

1. Een tijdelijk geringe groei en een verminderde rentabiliteit van de uitvoer zou het investeren in de uitvoerindustrie minder aantrekkelijk maken.

2. Het voortduren van een betrekkelijke stagnatie in de groei van de arbeidsproductiviteit, zou de *uitbreidingsinvesteringen* kunnen afremmen. Dit zal zich het eerste manifesteren bij de *voorraadvorming*, die nauw samenhangt met het stijgingstempo van produktie en afzet.

3. Wanneer de beperking van de uitvoer en de invoerstimulerende werking van de hogere consumptie, die met de loonstijging zal samengaan, nog niet zou worden gecompenseerd door een daling der investeringen, zodat toch een zeker betalingsbalanstekort zou ontstaan, zou ook de *monetaire situatie* tenslotte een ongunstig effect op de investeringen kunnen gaan uitoefenen. Door de aantasting van de winstmarges zou het bedrijfsleven hiervoor ook gevoeliger worden.

Onze poging om door deze analyse enigermate in de onzekere en ondoorzichtige toekomst door te dringen, mag ons intussen de ogen niet doen sluiten voor de situatie van inflatoire spanning, die thans nog overheerst. De krachten, die in de richting van een conjuncturele terugslag werken, moeten wij zien als een tegenstroom, die zich onder het oppervlak van het nog sterk in inflatoire richting opgezweepte water begint te ontwikkelen. Wij moeten erop voorbereid zijn, dat deze tegenstroom plotseling naar de

¹⁰⁾ Monthly Bulletin of Statistics, september 1961, blz. 90 e.v.

¹¹⁾ Het kan zijn, dat de export door aanbodsfactoren nog enigszins bij de vraag is achtergebleven. Het zou dan echter de vraag zijn, of het bedrijfsleven bij de verminderde winstmarges op de export deze ruimte dadelijk zou willen opvullen.

oppervlakte kan doorbreken en dan een snelle draaikolk kan veroorzaken, die slechts met grote stuurmanskunst zal kunnen worden ontweken.

De Miljoenennota 1962.

In de Miljoenennota presenteert Minister Zijlstra de begroting 1962 tegen de achtergrond van het voorlopig plan, dat voor 1962 een toeneming der spanningen voorziet. Wij zagen al, dat de Regering hieruit de conclusie trekt, dat het beleid op afremming van de bestedingen gericht moet blijven. De vraag is dus allereerst, of en in hoeverre de begroting aan deze eis voldoet. Het gaat er daarbij om, wat het directe effect van de begroting op de *toeneming* der bestedingen zal zijn. De analyse van de impuls, die in dit opzicht van de begroting uitgaat, neemt terecht een centrale plaats in de nota in.

In tabel 2 is deze analyse op dezelfde wijze samengevat als in mijn beschouwingen in „E.-S.B.” over de Miljoenennota's van de afgelopen jaren.

TABEL 2.

Analyse van de Rijksbegroting

	Vermoedelijke uitkomst 1961	Begroting 1962
1. Overschot (+) of tekort (—) op G.D. + L.E.F.		+ 1.433
2. Te verwachten additionele uitgaven (—) ..	+ 593 a)	— 22 b)
3. Correctie i.v.m. afschrijving (+) ..	+ 78	+ 78
4. Uitgaven B.D. excl. aflossingen (—) ..	— 1.956	— 1.544
5. Aftrek van woningbouwvoorschotten, overgenomen van gemeenten ..	+ 690	+ 692
Totaal 1 t/m 5 ..	— 595	+ 637
6. Correcties voor posten zonder monetaire betekenis:		
a. Sanering pensioenfonds ..	+ 195	+ 195
b. Industrieel Garantiefonds ..	+ 30	
c. I.M.F. (deelneming resp. trekking) ..	+ 398	
d. Revaluatieverlies ..	+ 293	
7. Algemene correctie op de vermoedelijke uitkomst ..	+ 200	—
Totaal 1 t/m 7 ..	+ 521	+ 832
8. Reactie van de belastingopbrengst op veranderingen in het nationaal inkomen (stijging opbrengst (—)) ..		— 810 c)
10. Totaal autonoom deflatoir (+) of inflatoir (—) saldo ..		+ 22
11. Van de begroting uitgaande deflatoire (+) of inflatoire (—) impuls ((10)-(8)) ..		— 499

a) Inclusief additionele posten, maar exclusief de wegefinanciering, die voor 1962 onder de additionele uitgaven is opgenomen.

b) Namelijk wegefinanciering f. 16 mln.; premie kerkbouw f. 6 mln. Zie Miljoenennota, blz. 11.

c) De totale stijging van de belastingopbrengst van 1961 (vermoedelijke uitkomst) op 1962 (begroting) bedraagt volgens de Miljoenennota 1962, blz. 41, f. 995 mln. Het effect van verschillende tariefwijzigingen wordt becijferd op + f. 65 mln. De reactie op de stijging van inkomens en omzetten zou derhalve f. 930 mln. zijn. Na aftrek van het aandeel voor provinciën en gemeenten van 13 pCt. resteert een bedrag van f. 810 mln.

Deze analyse laat ons voor 1962 een inflatoire impuls zien van f. 499 mln. Dit is belangrijk meer dan de in de Miljoenennota becijferde impuls van f. 290 mln. De oorzaken van deze afwijking zijn de volgende:

1. Minister Zijlstra meent de in de begroting 1962 opgenomen stelpost van f. 200 mln. voor de verhoging van de ambtenarensalarissen buiten beschouwing te mogen laten, omdat deze meer zou zijn „toe te rekenen aan de ontwikkeling in het bedrijfsleven dan aan de overheid” ¹²⁾. Dit lijkt mij slechts ten dele verdedigbaar. Voor zover de loonstijging in het bedrijfsleven, die de Overheid heeft te volgen, de gemiddelde produktiviteitsstijging overtreft, zou men deze als een soort prijsstijging kunnen beschouwen. Deze inflatoire salarisstijging zou men dan alleen behoeven mee te rekenen, wanneer men de impuls van de begroting vergelijkt met de *nominale* stijging van het

¹²⁾ Zie Miljoenennota, blz. 13.

nationaal produkt, waarin de te verwachten prijsstijgingen eveneens zijn verdisconteerd. Bij een vergelijking met het reële nationaal produkt, zou dit deel van de salarisstijging inderdaad niet behoeven mee te tellen. Anders staat het echter met de overblijvende salarisstijging, die met de gemiddelde produktiviteitsstijging in het bedrijfsleven correspondeert. Deze vormt geen inflatoire reactie, maar vertegenwoordigt een reële extra last op de volkshuishouding ten gevolge van het feit, dat in het overheidsapparaat geen produktiviteitsstijging kan worden bepaald¹³⁾. Uitgaande van een produktiviteitsstijging per werknemer van 2 pCt. voor 1962, zou dus een salarisstijging van f. 70 mln.¹⁴⁾ als een reële impuls moeten worden meegerekend. De in onze tabel becijferde impuls kan dan met f. 130 mln. worden vermindert.

2. Een veel kleinere afwijking schuilt in de in onze analyse opgenomen post voor additionele uitgaven in 1962 van f. 22 mln., die Minister Zijlstra m.i. ten onrechte buiten beschouwing laat¹⁵⁾.

3. Het dan nog resterende verschil van f. 13 mln. (499 — 200 — 22 = 277 tegenover 290) is het resultaat van het verschil tussen mijn berekeningswijze en die in de Miljoenennota, waarbij door mij enerzijds alle buitenlandse aflossingen zijn geëlimineerd¹⁶⁾, maar anderzijds de overige ontvangsten op de gewone dienst zijn meegerekend.

Al met al moet de reële impuls, die van de begroting 1962 zou uitgaan, dus volgens mijn berekening worden gesteld op f. 499 mln. - f. 130 mln. (de inflatoire salarisstijging) = f. 369 mln. Ten opzichte van de totale relevante uitgaven volgens de vermoedelijke uitkomst 1961, is dit een stijging van 4 pCt. Voornamelijk ten gevolge van het feit, dat het niet-inflatoire deel van de salarisstijging is meegerekend, komt deze impuls 1 pCt. hoger uit dan in de Miljoenennota is becijferd. Wanneer wij dit resultaat vergelijken met de verwachte toeneming van het reële nationaal produkt, die eveneens 4 pCt. bedraagt, blijkt dus in feite van de begroting 1962 geen enkel conjunctureel tegenwicht uit te gaan. Enige compensatie tegenover de toeneming der conjuncturele spanningen is van deze begroting niet te verwachten.

En hiermede is nog niet alles gezegd. Bij de berekening van de impuls is er, evenals in de Miljoenennota, van uit gegaan, dat de belastingopbrengst ten gevolge van autonome tariefwijzigingen met f. 65 mln. zal stijgen. Dit resultaat is bereikt, doordat de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting per 1 juli 1962, die — voor één halfjaar — f. 215 mln. zou kosten, ruimschoots wordt gecompenseerd door de doorwerking van de het afgelopen voorjaar ingegane beperking der fiscale inves-

¹³⁾ De diensten van het overheidsapparaat kunnen niet in geld worden gemeten. Voor zover in reële zin wel van efficiencyverbetering sprake zou zijn, zou de daartegenover staande salarisstijging een grotere reële vraag naar de betreffende diensten voorstellen en dus ook als een reële impuls te beschouwen zijn.

¹⁴⁾ Zie Miljoenennota, blz. 12, noot 1.

¹⁵⁾ Op blz. 11 van de Miljoenennota worden als additionele uitgaven vermeld: f. 16 mln. voor het ontwerp wegenfinancieringswet, en f. 6 mln. voor de voorgestelde wet premie kerkenbouw. De enige motivering voor het buiten beschouwing laten van deze posten in de impuls-analyse trof ik aan in noot I bij tabel II - 2, eveneens op blz. 11, waarin wordt medegedeeld, dat de wegenfinanciering ook uit de vermoedelijke uitkomst 1961 is geëlimineerd. Het gaat echter om de vergelijking van de werkelijke uitgaven; wanneer de wegenfinanciering in 1961 nog niet tot stand kwam, maar in 1962 naar verwachting wel zal worden gerealiseerd, moet dit bedrag ook uitsluitend bij de uitgaven voor 1962 worden geteld.

¹⁶⁾ In de Miljoenennota wordt opgemerkt, dat de versterkte aflossing op het Amerikaanse „lend-lease”-krediet een ander karakter zou hebben, en dus niet zou mogen worden geëlimineerd. Op de begroting 1962 is hiervoor echter een vrijwel even groot bedrag uitgetrokken (f. 25 mln.) als in de vermoedelijke uitkomst 1961 (f. 23 mln.), zodat dit voor de berekening van de impuls geen verschil maakt.

teringsfaciliteiten, die de belastingopbrengst met f. 310 mln. zou doen toenemen. Zoals de Miljoenennota ook opmerkt, heeft dit laatste bedrag echter in feite betrekking op het boekjaar 1961; de methode van boeking van de vennootschapsbelasting wijkt in dit opzicht af van wat ten aanzien van andere belastingen gebruikelijk is. Zou men dit bedrag dienovereenkomstig bij de berekening van de reële begrotingsimpuls in 1962 buiten beschouwing laten, dan zou deze daardoor stijgen tot f. 639 mln. of 7 pCt.¹⁷⁾ De Miljoenennota wijst er hier-teenover op, dat de remmende werking, die van de progressie in het belastingstelsel uitgaat, niet in aanmerking is genomen. Dit effect hoort in een impuls-analyse inderdaad niet thuis. Het zou naar schatting f. 230 mln. bedragen en blijft dus ook geringer dan het effect van de beperking der investeringsfaciliteiten.

Tenslotte moet bij de beoordeling van de begroting 1962 nog met een ander punt worden gerekend. Doordat de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting op 1 juli 1962 zal ingaan, wordt het effect hiervan voor het jaar 1962 van circa f. 500 mln. tot f. 210 mln. teruggebracht. In feite zal deze tariefverlaging in het eerste halfjaar 1962 nog in het geheel geen rol spelen, maar in de tweede helft van 1962 zijn volle gewicht doen voelen; de impuls van de begroting zal dus in het eerste halfjaar van 1962 kleiner, maar in het tweede halfjaar veel groter zijn. Daar deze belastingverlaging op jaarbasis een impuls veroorzaakt van f. 457 mln. of 5 pCt.¹⁸⁾, moet de impuls van de begroting — exclusief het effect van de beperking der investeringsfaciliteiten, dat realiter op 1961 i.p.v. op 1962 betrekking heeft — dus voor het eerste halfjaar op 5 pCt., maar in het tweede halfjaar op niet minder dan 10 pCt. worden gesteld.

Daarbij komt tenslotte nog de kans, dat ook in 1962 de werkelijke uitgaven de begroting zullen overtreffen. Dit gevaar, waarvoor ik destijds nadrukkelijk heb gewaarschuwd¹⁹⁾, is zeer reëel gebleken. De uitgaven, zoals die in de vermoedelijke uitkomst voor 1961 worden geschat, overtreffen de aanvankelijke begroting belangrijk: de monetair relevante verhogingen worden in de Miljoenennota geschat op f. 386 mln.²⁰⁾ Ondanks het uitstel van de belastingverlaging hebben de rijksfinanciën daardoor in 1961 een impuls veroorzaakt, die in de Miljoenennota op 9 pCt. wordt becijferd²¹⁾. Daarbij is dan al in aanmerking genomen, dat de uitgaven in de vermoedelijke uitkomst in de regel te hoog worden geschat en is hiervoor een correctie van f. 200 mln. aangebracht. De Minister van Financiën is van dit teleurstellende resultaat onder de indruk en bepleit daarom voor 1962 een bijzondere terughoudendheid ten aanzien van suppletore verhogingen. Desondanks lijkt het de vraag, of extra-uitgaven geheel zullen kunnen worden voorkomen. Met een zekere — hopelijk beperkte — verhoging van de impuls moet wel worden gerekend.

Al met al kan de conclusie dus geen andere zijn dan dat de begroting 1962 ten opzichte van de conjunctuurpolitieke doelstelling, waarvan de Regering is uitgegaan, volstrekt tekortschiet.

¹⁷⁾ Na aftrek van de aandelen voor de gemeenten en provincien wordt het effect van de beperking der investeringsfaciliteiten 87 pCt. van f. 310 mln. of f. 270 mln. Tezamen met de impuls van f. 369 mln. geeft dit een bedrag van f. 639 mln.

¹⁸⁾ De Miljoenennota 1962 vermeldt een bedrag van f. 525 mln. vóór aftrek van de aandelen voor gemeenten en provincien (blz. 9).

¹⁹⁾ Zie: „De Miljoenennota 1961: tegenwicht door timing”, in „E.-S.B.” van 19 oktober 1960, blz. 1006.

²⁰⁾ Miljoenennota 1962, blz. 14.

²¹⁾ Idem.

De begroting 1962 in het licht van onze analyse van de conjuncturele situatie.

In het licht van de hierboven gegeven analyse van de huidige conjunctuurfase behoeft het oordeel over de begroting 1962 intussen minder categorisch te zijn. Onder het oppervlak van de inflatoire stromingen zagen wij immers krachten aan het werk, die in de naaste toekomst een omslag kunnen veroorzaken. Het is dus *mogelijk*, dat het uitstel van de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting tot 1 juli 1962 uit conjunctuurpolitiek oogpunt juist adequaat zal blijken. Dit uitstel zou dan een bijzonder nuttige bijdrage tot een meer evenwichtige ontwikkeling hebben geleverd. Daar het geheel onzeker is, of en *wanneer* de conjuncturomslag zich zal voltrekken, blijft het echter evenzeer mogelijk, dat de belastingverlaging op 1 juli a.s. nog averechts zal werken met het gevolg, dat een eventuele omslag later wordt verscherpt.

Zolang de mogelijkheid van een conjuncturomslag nog slechts op een min of meer intuïtieve prognose berust, mag dit derhalve geen motief zijn om een inflatoire impuls in de begroting vast te leggen. Wel kan het in een dergelijke situatie van groot belang zijn om *op het juiste moment een snelle wending te kunnen maken*. Een belastingverlaging met een nog openstaande invoeringsdatum zou daartoe een zeer effectief instrument zijn geweest. Het is daarom te betreuren, dat de Regering nu de datum van de belastingverlaging definitief wil bepalen. Op het beslissende moment laat zij zich zo de handen binden.

Bovendien wordt de wendbaarheid van de begrotingspolitiek, die toch al zo gering is, verder beperkt, doordat de tariefswijziging van de vennootschapsbelasting wordt vastgelegd op 1 januari 1963. Daarmee bindt men zich een jaar eerder dan nodig is. Ten aanzien van de investeringsaftrek en de vervroegde afschrijving tenslotte is het accent naar de structurele aspecten verschoven en wordt minder aan conjunctuurpolitieke hantering gedacht.

Ook de *richting* van de verschillende belastingmaatregelen lijkt ten opzichte van de conjuncturele storingshaarden weinig gelukkig. In de situatie zoals die zich thans aftekent, wordt een rustig verloop van een eventuele conjuncturomslag vooral bedreigd door een te sterke stijging van de lonen. Het kan dan nodig zijn om de mede hierdoor in het gedrang komende investeringen tijdig te stimuleren.

Met betrekking tot de *loonvorming* zal de begroting 1962 niets meer kunnen uitrichten. Zoals wij zagen, moeten de meeste C:A.O.'s tegen de jaarwisseling worden vernieuwd. Een verbetering van het *klimaat* voor deze loononderhandelingen door een beperking van de spanning op de arbeidsmarkt zou de begroting 1961 hebben kunnen bereiken; maar deze kans is gemist doordat de uitgaven niet binnen de gestelde perken zijn gehouden. Ook het *systeem* van de loonvorming ligt thans vast. De gelegenheid om tijdig tot een herziening van de gebruikte criteria te komen, heeft de Regering laten voorbijgaan. De onhoudbaarheid van de opgebouwde loon- en prijstheorie zal de Regering echter confronteren met het dilemma om of de loonbeweging tijdelijk aan stringente beperkingen te

onderwerpen of de consequenties voor het prijsniveau van de te verwachten stijging van de arbeidskosten te aanvaarden. In een conjunctuurfase, waarin een inkrimping van de winstmarges tot een gevaarlijke storingsbron kan uitgroeien, zou een dogmatische prijsstabilisatie bij stijgende arbeidskosten conjunctuurpolitiek immers geheel verkeerd werken.

De begrotingspolitiek kan wel van belang zijn voor de *investeringen*. Alle belastingverhogingen, die in de Miljoenennota worden aangekondigd, richten zich op het bedrijfsleven en dus op de investeringen. Afgezien van de beperking der investeringsfaciliteiten (f. 310 mln.) zullen ook de ter dekking van de extra defensie-uitgaven voorgestelde verhoging van de vennootschapsbelasting met 2 pCt. (f. 65 mln.) en het bijzonder invoerrecht op minerale oliën (f. 65 mln.) door het bedrijfsleven moeten worden opgebracht. Deze eenzijdige gerichtheid der belastingverhogingen lijkt uit conjunctureel oogpunt inadequaat. Dat de verhoging van de vennootschapsbelasting niet dit jaar wordt ingevoerd, nu een duidelijke noodzaak tot beperking aanwezig is, maar wordt vastgelegd voor één jaar later, wanneer de conjuncturele situatie geheel kan zijn veranderd, lijkt bepaald onjuist.

Conclusie.

Onze conjunctuurpolitieke analyse van de begroting 1962 levert dus een beeld op van merkwaardige verstarring. Het schip van staat beweegt zich naar onrustig water vol nog onzichtbare tegenstromingen met een stuurinrichting, die van te voren stevig is vastgezet!

Om ons in staat te stellen om meer bewust door de wisselvalligheden van het conjunctuurverloop te koersen, hebben wij dringend behoefte aan een fiscaal instrument met een grotere variabiliteit. Het „balanceerstokje” bestaande in de verschuifbare ingangsdatum van de verlaging der inkomstenbelasting is op het kritieke moment weggeworpen. In plaats daarvan zou een blijvend beschikbaar evenwichtsinstrument moeten worden geschapen. Het komt mij voor, dat de onlangs in Engeland ingevoerde mogelijkheid om binnen zekere grenzen tussentijdse wijzigingen aan te brengen in de omzetbelasting hiertoe bijzonder geschikt zou zijn. De hantering van een dergelijk instrument zou een onmiddellijk voelbaar effect hebben voor de gehele bevolking. Men zal dit wellicht als een bezwaar beschouwen. In dat geval moge men bedenken, dat het voorkomen van inflatie in de hoogconjunctuur niet mogelijk is zonder de te hoog opgeschroefde welvaartseisen duidelijk en direct in te perken. De Miljoenennota 1962 ontziet de consumptie zo angstvallig, dat bij een belasting op olie juist de huisbrandolie en benzine onberoerd worden gelaten. Het zou echter fnuikend zijn voor de conjunctuurpolitiek, wanneer de mening ging postvatten, dat de lasten, die in de hausse moeten worden gedragen, steeds op het bedrijfsleven kunnen worden gelegd, zodat de consumenten buiten schot kunnen blijven.

Wij zullen alleen tot een juiste conjunctuurpolitiek kunnen komen, wanneer wij bereid zijn de hiertoe in de hausse nodige offers *gezamenlijk* te brengen.

Rotterdam.

Prof. Dr. H. J. WITTEVEEN.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

Het jaarverslag van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid over 1960 bevat in een paragraaf over „sociologisch onderzoek naar woonstijl en woonwensen” mededelingen betreffende de inhoud van het nog ongepubliceerde rapport van de Commissie Hoog- en Laagbouw. Afgezien van een aantal vaagheden en weinig zeggende uitspraken, noemt het jaarverslag nu een reeks voorwaarden waaraan de etagewoning eigenlijk zou moeten voldoen om „te beantwoorden aan wezenlijke behoeften van onze tijd”. Schrijver stelt dat er in Nederland, mede onder verantwoordelijkheid van de Centrale Directie, vele etagewoningen zijn gebouwd die niet aan deze eisen voldoen, hetgeen impliceert dat de juistheid van de recente kritiek op de etagebouw, zij het indirect, wordt erkend. De vraag rijst, waarom de sociologen van de Centrale Directie niet jaren geleden tot dergelijke conclusies zijn gekomen. Dit deel van het jaarverslag wekt de indruk dat er wat het bewoningsaspect betreft een grote behoefte zal bestaan aan verduidelijking, correctie en aanvulling van het rapport over hoog- en laagbouw.

De Centrale Directie Volkshuisvesting over hoog en laag wonen

Evenals in de voorgaande jaren bevat het jaarverslag van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid over 1960 een paragraaf over sociologisch onderzoek naar woonstijl en woonwensen. Dit jaar worden daarin mededelingen gedaan betreffende de inhoud van het in mei 1961 aan de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid aangeboden rapport van de Commissie Hoog- en Laagbouw. In de werkzaamheden der Commissie en de samenstelling van het rapport hebben naar uit het jaarverslag blijkt sociologen van de Centrale Directie een werkzaam aandeel gehad.

De Commissie Hoog- en Laagbouw heeft bij het aanbieden van haar rapport aan de Minister reeds enige van haar conclusies wereldkundig gemaakt, zonder evenwel iets te onthullen van het materiaal en de redeneringen waarop haar opvattingen ter zake berusten. Het jaarverslag van de Centrale Directie bevat thans enige mededelingen hierover, die wij in het volgende nader zullen beschouwen.

In de eerste plaats wordt gewezen op de kritiek die er van verschillende kanten — ook in „Economisch-Statistische Berichten”¹⁾ — geleverd is op de na-oorlogse middelhoge en hoge bouw op grond van de opvatting dat deze woningen bij (een groot deel van) de bevolking geen weerklank zouden vinden. Dit laatste wordt in het jaarverslag in het geheel niet bestreden, doch op het eerste gezicht schijnen de auteurs van dit deel van het verslag niet bereid te zijn er rekening mede te houden. Zij stellen namelijk dat de wensen der bevolking geen voldoende richtsnoer kunnen bieden voor een verantwoorde keuze inzake bij de nieuwbouw toe te passen woonvormen en woningtypen, en wel om de volgende redenen:

1. De gemiddelde bewoner kan het vraagstuk niet of niet ten volle overzien: Met name de stedenbouwkundige consequenties van zijn keuze vallen meestal buiten zijn gezichtskring:

2. De bewoner kent niet alle mogelijkheden waaruit een keuze zou kunnen worden gedaan en hij kan deze ook niet

kennen aangezien zij nog niet (geheel) zijn verwezenlijkt.

3. Zijn op het verleden gerichte gewoonten zijn in vele gevallen een beletsel voor een juiste waardering van een op de toekomst gerichte ontwikkeling.

4. De gemiddelde bewoner geeft er zich geen rekenschap van dat ten gevolge van de lange levensduur der woning allerlei maatschappelijke belangen in het geding komen die mede bepalend zijn voor het tegenwoordige en toekomstige karakter van de huisvesting in het algemeen.

Ik ben van mening dat deze argumenten tot op zekere hoogte wel juist zijn. Ook ik heb duidelijk gesteld, dat uit de woonwensen niet zonder meer richtlijnen voor het beleid volgen²⁾. Wel valt ten aanzien van punt 3 op te merken, dat lang niet alle houdingen en aspiraties van de bevolking op het verleden gericht zijn en dat juist de kennismaking met nieuwe oplossingen die beter voldoen dan de oude gewoonlijk tot een snelle aanvaarding van het nieuwe leidt. En in ieder geval hebben de bewoners, wat de bewoning van hun eigen woning betreft, toch wel een zekere praktische ervaring en kennis, waaraan men niet zonder meer voorbij kan gaan.

De Commissie Hoog- en Laagbouw ziet dit ook in, want zij postuleert dat woonwensen zo volledig mogelijk moeten worden gekend en op hun waarde getoetst. Tot deze kennis levert het betreffende gedeelte van het jaarverslag overigens slechts een geringe bijdrage: er wordt hier zeer terloops niet meer dan een enkele woonwens genoemd, nl. dat men liever 3 dan 4 woonlagen heeft. Dit wordt vermeld ter ondersteuning van het standpunt van de Commissie dat men bij middelhoge bouw zonder lift niet verder dan tot 3 woonlagen moet gaan. Voor het overige wil de Commissie het zwaartepunt veel meer leggen bij de *motivering* van de wensen der bewoners dan bij deze wensen zelf. Daarom is het jammer dat in deze paragraaf van het jaarverslag niets wordt medegedeeld aangaande deze motivering.

Waar de voorkeur voor etagebouw in 3 woonlagen boven die in 4 wordt vermeld, rijst de vraag waarom niet

¹⁾ Het jaarverslag verwijst naar de artikelen van Prof. Dr. Ir. H. G. van Beusekom in „Economisch-Statistische Berichten” 1960-61, nrs. 2242, 2258, 2259 en 2271.

²⁾ Moderne woonidealen en woonwensen in Nederland, -Arnhem 1960, blz. 155.

ook de door de Centrale Directie zelf ³⁾ geconstateerde voorkeur wordt gereleveerd voor de twee-op-één-woning boven de etagewoning met gemeenschappelijk trappenhuis. Deze twee-op-één-woning is immers juist bij de bouw in 3 lagen te realiseren en dit type voldoet aan de elders in het jaarverslag geformuleerde eis, dat onvrijwillige contacten tot het onvermijdelijke dienen te worden beperkt.

Al met al komen de bewoners en hun motieven in het jaarverslag dus weinig aan bod, maar de Commissie Hoogen Laagbouw, of althans de sociologische medewerkers van de Centrale Directie daarin, des te meer. Zij geven een aantal beschouwingen ten beste over de maatschappelijke ontwikkeling, waarbij als aspecten worden genoemd: „vergemeenschappelijking”, verhoging van de levensstandaard der lagere inkomensgroepen, gedeeltelijke sociale nivellering, verstedelijking, industrialisatie en de vergrote actieradius van de mens.

Over het geheel wordt de lezer in het duister gelaten aangaande de nauwkeurige inhoud van deze begrippen en de specifieke invloed van de aangeduide ontwikkelings-tendenties op het wonen. Wat wordt bijv. bedoeld met het vage begrip „vergemeenschappelijking” en hoe zou dit in een woningcomplex te verwezenlijken zijn? Wat voor verbetering in hun woontoestanden verlangen de meeste mensen als hun welstandsniveau stijgt? Wij lezen wel in dit stuk, dat een hoog woongebouw met een lift de rol kan vervullen van statussymbool, maar is dit ook niet het geval met luxe-flats in 3, of 4 woonlagen, met gemoderniseerde grachtenhuizen, met bungalows en met ruime eengezinshuizen in de forensengemeenten? Concentreert de bevolking zich bij verbetering van de transportmiddelen in gebieden met een hoge bebouwing of heeft men meer de neiging zich te verspreiden over gebieden waarin laagbouw overheerst? Over deze ontwikkelingen zijn toch wel enige gegevens bekend, die in dit verband vermelding verdienen.

Het enige aspect waarvan de veronderstelde gevolgen voor de woningbouw iets duidelijker worden aangegeven, is de vergrote actieradius. Deze zou leiden tot de wens naar een ruimer uitzicht uit de woning, en de ontwerper zou daarop reageren door „het creëren van een woonwijze, die visueel contact met een groter geheel dan het „eigen straatje” mogelijk maakt en ook een wijziging teweeg brengt in de intermenselijke relaties”. De architect als „exponent van ‚het nieuwe’ ” komt dan in botsing met de wensen der bewoners, die het verleden vertegenwoordigen.

Dit is wel een zeer simplistische voorstelling van zaken. Hoe moeten wij dan de migratie van vele jonge gezinnen naar voorstedelijke wijken met straatjes eengezinshuizen (bijv. Purmerend, Kethel, Baréndrecht) verklaren, waaraan óók wel ontwerpers meedoen? En wat te denken van de ontwikkeling van de zgn. patio-woning, die nu juist door vele architecten gepropageerd wordt? Een patio biedt nog minder uitzicht dan het „eigen straatje”!

De stelling dat „de ontwerper” per definitie een adequaat inzicht heeft in de toekomstige behoeften en mogelijk-

³⁾ Onderzoek naar woonstijl en woonwensen, 5, Meergezinshuizen, 's-Gravenhage 1959, blz. 36-37.

heden (tot hoe ver in de toekomst?) wacht nog op haar bewijs. Zijn architecten en stedenbouwkundigen begaafd met een feilloze intuïtie? In ieder geval is het zo, dat hun eigen denkbeelden binnen enkele decaden geheel en al kunnen veranderen. Dezelfde personen en groeperingen in ons land, die thans massale etagebouw of hoogbouw propageren, zwoeren nog geen twintig jaar geleden bij het eengezinshuis ⁴⁾ en wellicht hebben zij na nog twintig jaar weer geheel andere idealen dan thans.

Vastere grond krijgen wij onder de voeten als er in dit sociologische gedeelte van het jaarverslag uitspraken worden gedaan over woonbehoeften en woonvormen. „In het licht van al deze eigentijdse tendenties (zie boven) zijn de woonbehoeften door de Commissie geconfronteerd met de in aanmerking komende woonvormen De woonbehoeften van de onderscheiden categorieën bewoners zijn vastgesteld aan de hand van hetgeen ter zake bekend is door de gezinssociologie en de kinderpsychologie” ⁵⁾. Hoewel ook hier niets over de aard van deze gezinssociologische en kinderpsychologische inzichten medegedeeld wordt, volgen wel enkele conclusies aangaande de woningtypen.

Bij de „toetsing van de woonbehoeften aan de woonvormen” ⁶⁾ blijkt „dat de voor de bewoner relevante verschillen tussen de eerdergenoemde woonvormen in hoofdzaak betrekking hebben op de *door de woonvorm bepaalde relaties tussen de woning en de wereld buiten de woning* in de meest algemene zin” ⁷⁾. Dit was reeds bekend ⁸⁾, doch het is nuttig dat hier nog eens op gehamerd wordt. De Commissie en de Centrale Directie erkennen, dat het contact tussen „binnen” en „buiten” bij het meergezinshuis moeilijker is, omdat men veelal hoger woont, gemeenschappelijke ruimten met andere gezinnen moet delen, en geen eigen tuin („uitloop”) heeft. In dit verband bestaan er dus ook naar het oordeel van de betreffende deskundigen wezenlijke verschillen tussen het eengezinshuis en de woning in het meergezinshuis. Geconstateerd wordt derhalve, dat zich bij het wonen in een meergezinshuis bezwaren voordoen die bij het eengezinshuis *niet* worden ondervonden. Deels zijn deze bezwaren, zoals reeds vermeld, inherent aan het meergezinshuis, deels zouden zij, naar het oordeel van de Commissie, niet inherent eraan zijn, dus verholpen kunnen worden.

Als middelen om dit doel te bereiken noemt het jaarverslag dan een reeks maatregelen die bij etagebouw genomen zouden moeten worden:

⁴⁾ Van Tijen en Maaskant, Brinkman en Van den Broek: „Woonmogelijkheden in het nieuwe Rotterdam”, Rotterdam 1941, blz. 20-21 en blz. 68; P. en F. Bakker Schut, „Planologie”, Gorinchem 1944, blz. 81-83; W. B. Kloos: „De stedenbouwkundige ontwikkeling in Nederland”, Amsterdam 1947, blz. 80.

⁵⁾ Jaarverslag 1960, blz. 137.

⁶⁾ Bedoeld is hier waarschijnlijk: toetsing van de woonvormen aan de woonbehoeften.

⁷⁾ Jaarverslag 1960, blz. 137. Cursivering uit het jaarverslag.

⁸⁾ „De klachten, die de bewoners van de nieuwe woningen bij enquêtes uiten, houden vooral verband met de betrekkingen tot de wereld buiten de woning, met de activiteiten in de woning en met de sociale positie van de bewoners”. (Moderne woonideal en woonwensen in Nederland, blz. 67).

1. het achterwege laten van de vierde woonlaag in blokken etagewoningen die niet van een personenlift zijn voorzien;

2. goede geluidsisolatie;

3. een indeling en bouwtechnische realisatie, die onvrijwillige contacten tot het onvermijdelijke beperkt;

4. inrichting en aankleding van de naaste omgeving in verband met „de speel- en recreatiebehoeften van verschillende categorieën bewoners”;

5. een groter woongerief, dat de huisvrouw meer tijd zal laten om met haar kinderen van een verzorgde naaste omgeving te profiteren.

Bovendien acht de Commissie het bij het meergezins-huis noodzakelijk dat de bewoners over voldoende woonbeschaving beschikken. Eerst bij voldoening aan de hierboven aangegeven voorwaarden, aldus het jaarverslag, „zullen de meer geconcentreerde woonvormen beantwoorden aan wezenlijke behoeften van deze tijd”⁹⁾.

Het is de moeite waard even bij deze belangrijke conclusies en het oordeel dat zij over de praktijk van de naoorlogse woningbouw in Nederland impliceren stil te staan. Het jaarverslag vermeldt niet, of de Commissie steekproeven uit de na-oorlogse etagebouw heeft laten nemen om na te gaan in hoeverre deze woningen beantwoorden aan de eisen die zij stelt. Maar het lijkt niet waarschijnlijk, dat er in de woningwetbouw en de goedkopere premiebouw veel etagewoningen te vinden zijn die ten volle aan de door de Commissie genoemde voorwaarden voldoen. Het ziet er dus naar uit, dat er na 1945 honderd-duizenden etagewoningen gebouwd zijn die niet „beantwoorden aan wezenlijke behoeften van deze tijd”. Op te merken valt derhalve, dat de centrale regeringsinstantie op het gebied van de woningbouw een afkeurend oordeel vermeldt en toelicht betreffende een zeer groot deel van de nieuwe woningen, die onder haar eigen verantwoordelijkheid zijn gebouwd.

Bovendien wordt hier, na alle opmerkingen over het gebrek aan voldoende inzicht bij de bewoners, de grote meerderheid der geënquêteerden in de nieuwe woonwijken t.a.v. hun woonwensen, zij het impliciet en achteraf, in

⁹⁾ Jaarverslag 1960, blz. 139.

het gelijk gesteld. Indien zij namelijk bij de bestaande situatie in de volkswoningbouw het eengezinshuis, met al de beperkingen die het tegenwoordig ook heeft, nog blijven verkiezen boven de doorsnee etagewoning, dan hebben zij daarin, gelet op de eisen die in het jaarverslag worden genoemd, groot gelijk, omdat de meeste etagewoningen niet aan hun wezenlijke behoeften voldoen¹⁰⁾. Daarbij komt dat het in het geheel niet bewezen is, dat de zeer sterk verbeterde etagewoning, die de Commissie voor ogen staat, in de praktijk ook inderdaad door de bewoners als gelijkwaardig met het eengezinshuis zal worden beschouwd.

Overigens zullen de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid en de volkshuisvestingsdeskundigen in het parlement er wel benieuwd naar zijn welke consequenties het voor de begroting van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid zou hebben, indien de „essentiële eisen” waarover het hier gaat officieel tot norm verheven zouden worden en er dus alleen nog maar meergezinshuizen zouden mogen worden gebouwd, welke aan deze norm beantwoorden. Door Ir. F. Bakker Schut, de Hoofddirecteur van de Haagse Dienst voor Stadsontwikkeling, tevens voorzitter van het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw, is enige jaren geleden verklaard, dat „een flatwoning die uit algemeen menselijk oogpunt gelijkwaardig is aan een eengezinshuis duurder wordt dan dit laatste”¹¹⁾. Bij de gestelde norm wat betreft de bewoning zou dus òf het aantal te bouwen etagewoningen drastisch moeten worden gereduceerd ten gunste van het — beter bewoonbare — eengezinshuis, òf er zouden aanzienlijk hogere bedragen voor de woningbouw beschikbaar gesteld moeten worden. Te verwachten valt echter, dat geen van deze beide wegen ingeslagen zal worden, en de aanbevelingen van de Commissie Hoog- en Laagbouw zullen wel zonder veel praktisch effect blijven.

In verband met voorgaande activiteiten en publikaties van de Centrale Directie rijzen nog enkele andere vragen. In de eerste plaats: waarom is de Centrale Directie,

¹⁰⁾ Dit houdt dan tevens een erkenning in van de juistheid der door Prof. Van Beusekom op de na-oorlogse woningbouw geleverde kritiek.

¹¹⁾ Handelingen Groot Congres Het Gezonde Woon- en Werkmilieu, blz. 23.

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico. Bovendien bestaat goede kans, dat Uw bezit in waarde vermeerdert.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

toen haar sociologische medewerkers in 1951 begonnen het alternatief eengezinshuis-etagewoning te bestuderen, niet meteen met dergelijke voor de hand liggende conclusies gekomen? De betreffende tendenties waren reeds lang vóór de tweede wereldoorlog bij vrijwel alle Nederlandse deskundigen bekend, en iedere competente sociaal-wetenschappelijk onderzoeker diè een half jaar à een jaar „field-work” op dit gebied doet kan vaststellen dat de in de jaren dertig ontwikkelde inzichten aangaande de voorkeur t.a.v. het woningtype, en de motieven daarvoor in hoofdzaak nog geldig zijn. Inmiddels zijn tien kostbare jaren verlopen, waarin de centrale overheidsinstanties geen duidelijk inzicht in deze materie hadden en geen goed omlijdend beleid te dien aanzien hebben kunnen voeren.

Het onvermogen om op een juiste wijze beschikbare gegevens te hanteren blijkt ook duidelijk uit hetgeen door de Centrale Directie in de loop der jaren is bekend gemaakt aangaande de wenselijke woninggrootte en het verband tussen woninggrootte en woningtype. In het jaarverslag van de Centrale Directie over 1951¹²⁾ werd gesteld, dat er meer kleine woningen zouden moeten worden gebouwd. Om bouwtechnische redenen zou dit desideratum het eenvoudigst te verwezenlijken zijn bij etagebouw, „hetgeen als een economisch voordeel van deze bouwwijze is te beschouwen”¹³⁾. Ook in het jaarverslag 1952 werd geschreven over „de starheid van het eengezinshuis in 2 woonlagen wat betreft het aantal slaapkamers”¹⁴⁾.

Later heeft de Centrale Directie een zeer uitvoerig onderzoek ingesteld naar woonactiviteiten, dat ten doel had een nader inzicht te verschaffen in de kwantitatieve behoefte aan woonruimte en -accommodatie¹⁵⁾. Hierover zijn in de vorm van tijdschriftartikelen een aantal gegevens bekend gemaakt, die erop wezen dat de behoefte aan grotere woningen door de bewoners van na-oorlogse woningwetwoningen in aanzienlijk hogere mate wordt gevoeld dan de Centrale Directie aanvankelijk, op grond van haar

¹²⁾ Centrale Directie, jaarverslag over 1951, blz. 32 en 34.

¹³⁾ Idem, blz. 32.

¹⁴⁾ Centrale Directie, jaarverslag over 1952, blz. 138.

¹⁵⁾ Jaarverslag Centrale Directie over 1954, blz. 37.

demografische analyses, had verondersteld¹⁶⁾. Welke consequenties deze extra ruimtebehoefte voor de woningdifferentiatie zou kunnen hebben, wordt in deze artikelen echter niet uiteengezet. In haar jaarverslag over 1957¹⁷⁾ stelde de Centrale Directie wel, dat de analyse van het omvangrijke materiaal dat uit het woonactiviteitenonderzoek verkregen was haar voltooiing had gevonden en dat de resultaten in de vorm van een uitvoerig rapport voor publikatie gereed waren. Daarna heeft de buitenwereld nimmer meer iets over dit belangrijke onderzoek vernomen.

Indien het nu, mede in verband met de behoefte aan extra-ruimte voor woonactiviteiten, gewenst zou zijn meer middelgrote woningen te bouwen¹⁸⁾, dan vervallen de genoemde zgn. „economische voordelen” der etagewoning en wordt de zgn. „starheid” van het eengezinshuis (dat in zijn thans gebruikelijke uitvoering meest 4-6 kamers heeft) eer een voor- dan een nadeel. Over dit belangrijke aspect van hoog- en laagbouw wordt echter in het jaarverslag van de Centrale Directie over 1960 niets medegedeeld.

De beschouwingen over de bewoningsaspecten van hoog- en laagbouw in het jaarverslag van de Centrale Directie over 1960 zijn op verschillende punten vaag en onvolledig. De consequenties van de conclusies ter zake die wèl duidelijk zijn, worden in dit jaarverslag niet vermeld. Bij deze formulering van het probleem is onvoldoende aansluiting verkregen bij voorgaande publikaties, zowel van de Centrale Directie zelf als van anderen. Indien het rapport van de Commissie Hoog- en Laagbouw de betreffende problematiek op dezelfde wijze benadert als in dit gedeelte van het jaarverslag van de Centrale Directie is gedaan, dan ziet het er naar uit dat er op een aantal punten een grote behoefte zal bestaan aan verduidelijking, correctie en aanvulling.

Delft.

Dr. D. DE JONGE.

¹⁶⁾ Centrale Directie: „Onderzoek naar woonactiviteiten in na-oorlogse woningwetwoningen”, Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, 1956, nrs. 9, 11 en 12; 1957, nrs. 1, 2 en 3.

¹⁷⁾ Blz. 105.

¹⁸⁾ Zie ook A. Heimans en D. de Jonge: „Gezinsgrootte en woninggrootte” in „Bouw” van 15 augustus 1959.

Tuynmans-praet

Jaren geleden hebben wij eens geschreven dat de vestigingsbesluiten allengs aaneengegroeid waren tot een aaneengesloten systeem dat het gehele middenstandsbedrijfsleven overdekt. Thans zien wij in, hoezeer wij daarmee blijk gegeven hebben van onbekendheid met de rijke verscheidenheid van bedrijven in die sector. Want nog steeds dienen zich bedrijven aan die tot nu toe buiten de werkingssfeer van de Vestigingswet vielen, maar thans daarin opgenomen willen worden. In de laatste maanden waren het de verhuis- en inboedelverpakkingsbedrijven en de rietmeubelnijverheid, die in een vestigingsbesluit of -beschikking bescherming zochten tegen vestiging op grote schaal van onbekwame en onkredietwaardige ondernemers. Of deze toeloop verband houdt met het tekort aan arbeidskrachten in de rest van het bedrijfsleven kan men slechts gissen. Evenmin vermelden de stukken of deze aspirant-ondernemers dezelfde zijn die zich jaren geleden op het steenhoudersambacht, en vervolgens op het mineraalwaterbedrijf wierpen, vóórdat de Kroon door middel van vestigingsbesluiten in die sectoren ordenend ingreep.

De commissie van de S.-E.R., die krachtens de Wet de Minister van Economische Zaken over ontwerp-vestigingsregelingen moet adviseren, bekijkt deze aanvragen overigens nogal nuchter. Zij legt als maatstaf aan niet in de eerste plaats het belang der reeds gevestigde bedrijven, maar de behoefte van het publiek — met name van de afnemers der betrokken bedrijven — aan bescherming tegen ondeskundige bediening. Wanneer deze afnemers zelf ondernemers zijn acht zij deze kans doorgaans niet groot, omdat ondernemers zelf wel in staat zijn, uit te maken welke leveranciers (van grond- en hulpstoffen, halfabrikaten e.d.) bekwaam en betrouwbaar zijn, en welke niet. In deze gevallen wordt de vaststelling van een vestigingsbesluit dan ook meestal ontraden. Blijkbaar gaat de commissie van de gezonde gedachte uit dat zelfs de beste wettelijke regeling altijd nog niet méér is dan een noodzakelijk kwaad. Dit geldt zeker voor de zgn. economische ordeningswetten, waarbij handelingen verboden worden die op zichzelf geenszins kwaad zijn. Behalve een niet geringe binding van arbeidskrachten in de uitvoering brengen zij

steeds gevoelens van frustratie en rechtstekorten met zich; een en ander is slechts aanvaardbaar indien daardoor ernstiger misstanden ¹⁾ worden ondervangen.

Tot onze verwondering wordt dit standpunt niet door iedereen onderschreven. In de kringen van het georganiseerde ambacht meent men — blijkens een recent artikel in het maandblad „Kroniek van het Ambacht” — dat de commissie met haar beleid op het verkeerde spoor is en dat ieder ambacht bij wijze van charter, zijn eigen vestigingsbesluit moet hebben. In de motivering van dit denkbeeld is „De Kroniek” nogal vaag. Zij schrijft:

„dat de structuur van het ambacht en de greep daarop van de moderne techniek meebrengt, dat een aan de eisen van de moderne tijd beantwoordend vestigingsbeleid behoort te berusten op het beginsel, dat voor zelfstandige vestiging in het gehele ambacht het bezit van een patroonsdiploma wordt voorgeschreven”.

Dit klinkt geleerd, maar het snijdt geen hout. „Het ambacht” strekt zich uit van de patat-frites-bakker tot de instrumentmaker, en een beroep op de structuur van dit heterogene complex is even inhoudloos als een verwijzing naar „de moderne tijd”, waarvan de historici vermoedelijk eerst over honderd jaar de grote lijnen zullen kunnen onderscheiden. Wij erkennen gaarne dat voor vestigingsbesluiten in de ambachtelijke sector méér plaats is dan elders, maar ook hier moeten overwegingen van doelmatigheid in ieder afzonderlijk geval de doorslag geven en kan dogmatiek slechts tot dwaasheid leiden. Wij zouden nochtans op het bedoelde artikel niet gereageerd hebben als de „Kroniek van het Ambacht” niet een (voor haar doel) bijzonder ongelukkig voorbeeld had gekozen om haar ontevredenheid met het beleid der commissie te demonstrieren — een voorbeeld dat heel duidelijk laat zien waar het gevaar schuilt van te straf doorgevoerde vestigingsregelingen en dat ook nog wel een humoristisch aspect biedt: het ontwerp-vestigingsbesluit voor het hoveniersbedrijf — dat overigens in de plaats zou moeten komen van een reeds eerder geldend erkenningsreglement.

Dit bedrijf nu was in het ontwerp-vestigingsbesluit, dat de Staatssecretaris van Economische Zaken op 4 mei 1958 naar de commissie zond, zodanig omschreven dat daaronder vielen *alle* onderhoudswerkzaamheden aan particuliere tuinen of boomgaarden. Nu zijn onderhoudswerkzaamheden een ruim begrip: daaronder vallen zowel het bijharken van een grintpad als het snoeien van een rozenstruik. Wij zullen nu maar in het midden laten of een verkeerd gesnoeide rozelaar een calamiteit is die om wettelijke voorzieningen roept, maar dat het publiek er *niet* mee gediend zou zijn wanneer niemand meer in eens anders tuin voor geld karweitjes (als gras rollen, planten besproeien, afval opruimen) zou mogen verrichten zonder vergun-

¹⁾ En wel werkelijk bestaande, geen potentiële misstanden. Wanneer wij onzerzijds een bedenking tegen het beleid der commissie mogen uiten, zou deze veeleer gaan in de richting dat zij te weinig zelfstandig onderzoekt of de misstanden, waartegen de ontwerp-vestigingsbesluiten zich richten, ook werkelijk in enigszins belangrijke mate bestaan. Zou zij dit doen, dan zouden vermoedelijk nog veel minder ontwerp-regelingen haar zegen krijgen. Met grote instemming citeren wij hier een passage uit het jaarverslag 1960 van het Hoofdbedrijfschap Detailhandel, die overigens niet in de eerste plaats slaat op het vestigingsbeleid: „Vele regelingen worden voorgesteld ten aanzien van onderwerpen, waarbij men zich in gemoede de vraag stelt, of er nu werkelijk misstanden zijn geconstateerd. Ook meent de commissie aanwijzingen te hebben dat in dit opzicht de zelfgenezende krachten in het bedrijfsleven wel eens worden onderschat”.

ning, is wel evident. En als men dan nog weet dat voor het verkrijgen van die vergunning enige kennis „omtrent” landmeten, waterpassen, kartering e.d. vereist zou zijn kan men zo ongeveer bevroeden naar welke toestand het ambachtelijk ideaal ons heen zou leiden... Het zou moeilijk zijn, de Vestigingswet méér *ad absurdum* te voeren dan de drie hoveniersorganisaties hier met hun ernstig bedoeld voorstel hebben gedaan.

Men kan niet zeggen dat de S.-E.R.-commissie dit over-beraden voorstel te weinig eer heeft bewezen. Van haar overwegingen en onderzoekingen terzake geeft zij in haar advies aan de Staatssecretaris in de volgende gedragen zinnen rekenschap:

„dat er wat de onderhoudswerkzaamheden betreft, aanleiding bestaat te overwegen bepaalde werkzaamheden buiten de vestigingsregeling te houden niet alleen omdat voor het verrichten daarvan nauwelijks enige bekwaamheid nodig is, maar ook omdat de categorie van mensen die zich uitsluitend hiermede bezig plegen te houden, onevenredig zwaar belast zou worden, indien zij moeten voldoen aan eisen die redelijkerwijze slechts aan echte hoveniers kunnen worden gesteld.

In verband met dit laatste punt heeft de commissie getracht van het betrokken bedrijfsleven, met name van het Produktschap voor Siergewassen, inlichtingen te verkrijgen over de mogelijkheid bepaalde eenvoudige werkzaamheden af te splitsen. Het produktschap heeft echter laten weten dat naar zijn oordeel alle werkzaamheden belangrijk zijn om de tuin een goed aanzien te geven en dat daarom een onderscheid naar belangrijkheid van die werkzaamheden niet kan worden gegeven. In deze omstandigheden heeft de commissie zich geen concreet oordeel kunnen vormen over de mogelijkheid om op de hierboven vermelde gronden het verrichten van eenvoudige onderhoudswerkzaamheden op zinnvolle wijze af te zonderen en buiten de vestigingsregeling te houden. Zij blijft echter voorshands van mening dat het gewenst is een nader onderzoek daarnaar in te stellen en dat, indien een zodanige afsplitsing redelijkerwijze mogelijk moet worden geacht, het bedrijfsmatig verrichten van die werkzaamheden van de werkingssfeer van het vestigingsbesluit dient te worden uitgezonderd”.

Het geciteerde proza, hoezeer juist in zijn conclusie, geeft overigens wel een merkwaardige proeve van het vermogen der publiekrechtelijke organen om zich buiten de werkelijkheid te plaatsen en iedere trivialiteit tot een probleem te sublimeren. Welke werkzaamheden in een tuin vakkennis vereisen en welke niet kan een ieder zonder moeite zelf bedenken, en zo nodig kan men het zijn tuinman vragen. Aan de correspondentie van twee hoge publiekrechtelijke lichamen over deze brandende kwestie, waarbij deze dan tenslotte nog onopgelost aan de voeten van de Staatssecretaris gedeponeerd wordt, zou Parkinson zijn plezier hebben beleefd!

En hiermee komen wij aan een vraag van meer principiële strekking — waarbij wij de hoveniers en hun vestigingsbesluit, vaarwel kunnen zeggen: in hoeverre past het dat publiekrechtelijke organen op een verzoek om advies het antwoord schuldig blijven? De grond waarop deze organen — waarlijk niet áltijd even bescheiden — een taak bij de wetgeving op sociaal-economisch gebied voor zich opgeëist hebben, is juist de meerdere deskundigheid der bedrijfsgenoten in de te regelen materie. Maar die brengt o.i. dan ook de plicht mee, op door de Overheid gestelde vragen een afdoend antwoord te geven — althans voor zover dit antwoord afhankelijk is van de beoordeling van situaties, die zich in het bedrijfsleven voordoen. Door een antwoord te geven dat neerkomt op: „zoek het zelf maar uit” ondergraaft een publiekrechtelijk orgaan zijn eigen adviserende bevoegdheid. Het is waar, dat het departe-

Europees mededingingsbeleid in wording

Het verslag van de Commissie voor de Interne Markt van het Europees Parlement inzake het ontwerp van een eerste Verordening voor de toepassing van de artt. 85 en 86 van het E.E.G.-Verdrag (Rapporteur A. Deringer)¹⁾

Inleiding.

Eind oktober 1960 werd door de Europese Commissie ingevolge art. 87, lid 1, E.E.G. een voorstel voor een eerste communautaire kartelverordening aan de Raad van Ministers voorgelegd. De Raad deed dit voorstel op 8 december 1960 aan het Europees Parlement toekomen met verzoek om advies overeenkomstig het bepaalde in art. 87, lid 1, E.E.G. Het Parlement zond dit advies aan zijn Commissie voor de Interne Markt als commissie ten principale en aan de Commissie voor het Vervoer, de Commissie voor de Energie, de Commissie voor de Landbouw en de Economische en Financiële Commissie als mede-adviserende commissies²⁾.

De door de Commissie voor de Interne Markt voorgestelde wijzigingen van de ontwerp-kartelverordening werden door deze Parlementaire Commissie aangenomen met een stemmenverhouding van 14 tegen 5 en 3 onthoudingen. Het verslag zelf werd goedgekeurd met 15 stemmen voor, 3 tegen en 4 onthoudingen. Het Europees Parlement zal in oktober het voorstel tijdens een plenaire vergadering in behandeling nemen. Daarna zal de Raad moeten beslissen³⁾, waarvoor ingevolge art. 87, lid 1; E.E.G. een gekwalificeerde meerderheid van stemmen nodig is. Zou de Raad van het voorstel van de Europese Commissie willen afwijken dan is ingevolge art. 149, lid 1, E.E.G. unanimité vereist.

Aangezien de diverse nationale standpunten inzake de meest fundamentele vragen in belangrijke mate divergeren⁴⁾ is het twijfelachtig, of het tijdstip van 1 januari 1962 — waarvan in sommige commentaren sprake is — als datum voor het inwerkingtreden van de onderhavige verordening zal kunnen worden aangehouden.

¹⁾ Europees Parlement, Zittingsdocumenten 1961-1962, 7 september 1961, document 57.

²⁾ De adviezen van de mede-adviserende Parlementaire Commissies zijn als bijlage III in het verslag opgenomen. De Commissie voor de Energie deelt hierin mede dat zij eerst op een later tijdstip haar standpunt zal bepalen.

³⁾ In herinnering zij gebracht dat het Economisch en Sociaal Comité eind maart 1961 inzake de ontwerp-verordening advies heeft uitgebracht, hiertoe krachtens art. 198, eerste lid, E.E.G. door de Raad onverplicht uitgenodigd.

⁴⁾ Volgens „The Financial Times” van 27 september jl. zou de Europese Commissie haar oorspronkelijk ontwerp intrekken en door een geheel nieuw ontwerp, met als uitgangspunt het systeem van de Engelse kartelwetgeving, gaan vervangen. Indien zulks inderdaad het geval is dan blijft een kritische bezinning op het door de Europese Commissie voorgestelde en door Deringer c.s. geamendeerde systeem toch van betekenis omdat de keuze tussen de alternatieven dan duidelijker voor ogen staat.

(vervolg van blz. 1022)

tement wellicht over een grotere staf beschikt om gegevens te verzamelen, maar de leden van de organen van het bedrijfsleven beschikken over eigen kennis en eigen relaties. Wanneer zij die benutten en niet blindelings de ambtelijke paden van hun eigen hiërarchie bewandelen, kunnen zij de departementen zeker op alle vragen van feitelijke aard deugdelijk van repliek dienen.

Amsterdam.

Mr. O. LEYENDEKKERS.

Voorname inhoud en grondbeginselen van de door de Europese Commissie voorgestelde verordening.

Op het voorstel van de Europese Commissie zal in dit bestek alleen worden ingegaan voor zover dit voor een goed begrip van de essentiële voorstellen tot wijziging door de Commissie voor de Interne Markt nodig is. De in economisch opzicht minder relevante voorschriften van de ontwerp-verordening inzake het recht op inlichtingen en de bevoegdheden tot verificatie van de Europese Commissie alsmede over boeten en dwangsommen laat ik hier buiten beschouwing. Aan het vraagstuk van de publiciteit kan echter niet worden voorbijgegaan. Belangstellenden moge ik voorts naar de tekst van en de Memorie van Toelichting bij het voorstel van de Europese Commissie⁵⁾ alsmede naar de verschillende beschouwingen verwijzen⁶⁾.

In de ontwerp-verordening worden voornamelijk twee vraagstukken geregeld, t.w. de procedure voor art. 85, lid 3, E.E.G., inhoudende dat het gekwalificeerde verbod van art. 85, lid 1, E.E.G. in bepaalde gevallen buiten toepassing kan worden verklaard, alsmede de afbakening van de bevoegdheden van de Europese Commissie en de nationale

⁵⁾ Tevens opgenomen in het rapport Deringer (blz. 39 e.v. en bijlage 1). Voor de Nederlandse tekst kan eveneens het in voetnoot 6 vermelde artikel van Schouten worden geraadpleegd. De Duitse tekst is tevens gepubliceerd in „Wirtschaft und Wettbewerb”, 1960, no. 12, blz. 856 e.v., in GRUR, juni 1961, blz. 284 e.v. en als Drucksache 2431 van 20 januari 1961 van de Duitse Bondsdag. De Franse tekst (zonder officiële toelichting) is in de „Revue du Marché Commun”, 1961, no. 32, blz. 16 e.v., opgenomen.

⁶⁾ H. Brunner en W. Junge: „Die Rechtspaxis einer Wettbewerbsordnung in der E.W.G.”, Wirtschaftsdienst, juni 1961, blz. 275 e.v.

P. Delfos ec. drs.: „Kartels in de E.E.G.”, radiorede van 22 december 1960, opgenomen in „De Nederlandse Industrie”, 1 januari 1961, blz. 27/28.

H. von der Groeben: „Die europäische Kartellverordnung — ein wichtiger Schritt zu einer europäischen Wettbewerbspolitik”, Der Betriebs-Berater 1961, blz. 1 e.v.; idem: „Vorschlag der E.W.G.-Kommission zur Verwirklichung der kartellrechtlichen Bestimmungen”, Europäische Wirtschaft 1960, blz. 604 e.v.

W. Obernolte: „Die erste Durchführungsverordnung zu den kartellrechtlichen Bestimmungen des E.W.G.-Vertrages in französischer Sicht — eine Stellungnahme zum Drouin-Artikel in „Le Monde” vom 24-2-1961”, Europäische Wirtschaft 1961, blz. 177 e.v.

R. Plaisant: „La C.E.E. et le projet de règlement relatif aux règles de concurrence”, Revue du Marché Commun, 1960, no. 30 en 1961, no. 32.

Prof. Dr. I. Samkalden: „Aantekeningen bij de ontwerp-kartelverordening van de Europese Commissie”. S.E.W., Europa, 1961, januari, blz. 269 e.v., februari, blz. 301 e.v. en maart, blz. 329 e.v.

Dr. C. H. Schouten: „Een eerste poging ter effectivering van het concurrentiebeleid in de Europese Economische Gemeenschap”, De Naamloze Vennootschap, juni/juli en augustus 1961.

A. Sölter: „Die E.W.G.-Wettbewerbsregeln und der Integrationsvorgang”, Wirtschaftsdienst, juni 1961, blz. 266 e.v.

A. Spengler: „Verspricht das E.W.G.-Kartellrecht ein Faktor der europäischen Integration zu werden?”, Der Betrieb 1961, blz. 123 e.v.

De President van het „Bundeskartellamt”, Dr. E. Günther, voert onder de titel „Kann die Konzeption und Administration

autoriteiten. De ontwerp-verordening kiest in art. 1 het gekwalificeerde verbodsprincipe als uitgangspunt en hoofdregel. Krachtens dit artikel zijn ententes⁷⁾ als bedoeld in art. 85, lid 1, E.E.G. verboden zonder dat daartoe enige voorafgaande beschikking is vereist totdat de Europese Commissie op grond van art. 85, lid 3, bij beschikking heeft verklaard dat het verbod van art. 85, lid 1 daarop niet van toepassing is (de ontheffingsbeschikking).

In de controverse misbruik versus- verbodswetgeving heeft de Europese Commissie terwille van een homogeen communautair mededingingsbeleid een keuze moeten doen welke ten faveure van de verbodswetgeving is uitgevallen. Bovendien stelt zij zich op het standpunt van een rechtstreekse binding van de rechtsnormen in de toekomst⁸⁾. Het rapport Deringer merkt terecht op dat de uiteindelijke beslissing over deze controverse alleen door het Hof van Justitie van de Gemeenschap te Luxemburg kan worden getroffen.

De Europese Commissie kiest in het tweede lid van art. 1 der ontwerp-verordening eveneens in een belangrijke rechtsvraag positie door te bepalen dat zij de bepalingen van art. 85, lid 1, slechts op aanvraag en vanaf het ogenblik van de beslissing — mitsgaders dus niet retroactief — buiten toepassing kan verklaren. Voorts wordt ingevolge art. 3, ontwerp-verordening de ontheffingsbeschikking slechts voor een bepaalde termijn gegeven en kan deze verplichtingen en voorwaarden inhouden. Bovendien kan de Europese Commissie onder bepaalde — in art. 3, lid 3, vermelde — omstandigheden haar beschikking intrekken.

De Europese Commissie is blijkens art. 7 van haar ontwerp van mening dat, zolang geen dispensatieverzoek door de betrokkenen is ingediend, zowel de nationale administratieve als de nationale rechterlijke autoriteiten bevoegd dienen te blijven art. 85, lid 1 (de verbodsbepaling), toe te passen. Bovendien kan in dit geval de Europese Commissie bij beschikking vaststellen dat een entente onder art. 85, lid 1, valt. Bijgevolg kent het ontwerp alleen voor de toe-

(vervolg van voetnoot 6)

der deutschen Wettbewerbsordnung für die E.W.G. richtungweisend sein?" (Wirtschaftsdienst, juni 1961, blz. 261 e.v.) een pleidooi voor het toepassen op Europees niveau van de principes van het Duitse mededingingsregime (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen). Hierbij wordt over het hoofd gezien dat de extreem neo-liberale visie op de meest gewenste vormen van mededinging beslist niet in alle E.E.G.-landen wordt gedeeld. Bovendien zien dergelijke uiteenzettingen voorbij aan het feit dat de E.E.G. als zodanig geen geïntegreerd sociaal-economisch beleid voert, doch alleen van een coördinatie van het desbetreffende beleid der verschillende lid-staten sprake is. Hiermede moet ook bij de vraag van de samenloop van communautair en nationaal recht worden rekening gehouden.

Handelingen Tweede Kamer, 15 december 1960, blz. 3429 (Van Leeuwen), 3433 (Nederhorst), 3435 (Van der Mei), 3441-3444 (Janssen), 3445 (Nederhorst), 3447 (Veldkamp).

⁷⁾ Onder „entente” vat ik als verzamelbegrip korthedshalve samen de onder art. 85, lid 1, E.E.G. vallende overeenkomsten, besluiten en onderling afgestemde feitelijke gedragingen.

⁸⁾ Het Deringer-rapport geeft op blz. 12 e.v. een samenvatting van de controversen inzake het rechtskarakter van art. 85, t.w. of 85-1 slechts beginselen of reeds thans geldende rechtsregels bevat, of 85-3 een voorbehoud van ontheffing ten behoeve van individuele of groepen ententes dan wel een wettelijke uitzondering inhoudt en vervolgens hoe de nietigheid van 85-2 moet worden geïnterpreteerd. Een uitvoerig commentaar is te vinden bij Wohlfarth-Everling-Glaesner-Sprung: „Kommentar zum E.W.G.-Vertrag” 1960, opmerking 4 betreffende art. 88, in het „Handbuch für Europäische Wirtschaft”, deel I, inleidende opmerkingen 12-17 van de artt. 85-94 en voorts bij Mr. Baardman in diens preadvies voor de „Vereeniging Handelsrecht” van december 1960.

passing van art. 85, lid 3 (de ontheffing van het verbod), aan de Europese Commissie een exclusieve competentie toe.

Indien de betrokkenen een ontheffingsverzoek bij de Europese Commissie indienen heeft zulks blijkens het systeem van de ontwerp-verordening tot gevolg dat onder

bepaalde voorwaarden een voorlopige geldigheid of opschorting van het verbod van de betreffende entente in de plaats treedt van de presumptie van het verbodene. Daarmede is tevens de mogelijkheid van een individuele of casuïstische beoordeling door de communautaire executieve voorhanden. Hierbij maakt de Europese Commissie in haar voorstel een onderscheid tussen de mededingingsregelingen al naargelang zij vóór of na de datum van het inwerkingtreden van de verordening zijn ontstaan, hierna aan te duiden als bestaande resp. nieuwe ententes⁹⁾.

Nieuwe ententes verkrijgen een voorlopige geldigheid indien de Europese Commissie niet binnen zes maanden na ontvangst van het ontheffingsverzoek schriftelijk opponeert, waartoe zij overigens door de bevoegde autoriteit van een lid-staat kan worden gedwongen indien deze daartoe een met redenen omkleed verzoek doet. Maakt de Europese Commissie op grond van een voorlopig onderzoek bezwaar, dan kan elke betrokken onderneming een voor beroep bij het Hof van Justitie vatbare beschikking van de Europese Commissie verlangen.

Indien de Europese Commissie na hernieuwd onderzoek haar aanvankelijke mening herziet en een beschikking ex art. 85, lid 3, uitvaardigt, rijst ogenblikkelijk de vraag wat, gelet op art. 1, lid 2, ontwerp-verordening (waarin uitdrukkelijk wordt bepaald dat een ontheffingsbeschikking eerst werkt vanaf het ogenblik van de beslissing), de rechtstoestand van de entente is in het tijdvak tussen de datum waarop ten gevolge van de oppositie de ongeldigheid ingaat¹⁰⁾ en de datum van de ontheffingsbeschikking. Hierbij maakt het m.i. wel degelijk verschil uit of de betrokkenen nieuwe bewijzen aanvoeren of de ententes zodanig wijzigen dat toepassing van art. 85, lid 3, gerechtvaardigd is. De Memorie van Toelichting scheert echter beide casusposities over één kam.

Een omissie van het ontwerp is voorts, dat hieruit niet onomstotelijk blijkt of de Europese Commissie verplicht is een voorlopige geldigheid van een entente door middel van een ontheffingsbeschikking in een definitieve geldigheid om te zetten. Nu blijft immers in het ongewisse waarom de oppositie achterwege is gebleven¹¹⁾. Beschikt de Europese Commissie na de bezwaartermijn afwijzend op

⁹⁾ De Parlementaire Commissie is van mening dat wijzigingen en aanvullingen van een bestaande entente door de voor nieuwe ententes beoogde procedure dienen te worden gewettigd (blz. 27, rechter kolom, eerste alinea).

¹⁰⁾ Waaromtrent overigens ook verschil van opvatting mogelijk is.

¹¹⁾ Samkalden, blz. 306 en de Parlementaire Commissie noot 1, blz. 24 zijn van mening dat het „recours en carence” van art. 175 E.E.G. geen uitkomst biedt.

(I. M.)

het verzoek, dan stelt zij in haar beschikking het tijdstip vast waarop het verbod van art. 85, lid 1, van kracht wordt. Hier mag redelijkerwijze worden aangenomen — zonder dat zulks evenwel uitdrukkelijk is bepaald — dat genoemd tijdstip in de toekomst ligt.

Voor de *bestaande ententes* voorziet de ontwerp-verordening in een overgangsregime met een opschorting van het verbod ex art. 85, lid 1, welke verschillend is al naargelang deze ententes al of niet aan een aanmeldingsplicht (art. 5) zijn onderworpen. De aanmelding onderworpen mededingingsregelingen tussen ondernemingen van verschillende lid-staten, t.w. die welke de prijzen fixeren; de produktie, afzet of investeringen beperken, de markten verdelen of de onderlinge in- of uitvoer beperken, behoudens voor zover hierbij slechts twee ondernemingen partij zijn en zij uitsluitend betrekking hebben op overeenkomsten inzake verticale prijsbinding, beperkingen bij licentie-overeenkomsten, exclusief verkeer of alleenverteenwoordiging, moeten binnen zes maanden na het inwerking-treden van de verordening bij de Europese Commissie worden aangemeld. Binnen nogmaals zes maanden kunnen zij een ontheffingsverzoek in de zin van art. 85, lid 3, indienen. Wordt een zodanig verzoek reeds binnen zes maanden na het inwerking-treden van de verordening gedaan, dan treedt dit in de plaats van de aanmelding.

De van aanmelding vrijgestelde *bestaande ententes* dienen het ontheffingsverzoek binnen drie jaar in te dienen. De Europese Commissie moet op deze dispensatieverzoeken binnen drie jaar beschikken. Ingeval van afwijzing van het verzoek wordt het verbod van art. 85, lid 1, eerst van kracht op het tijdstip dat de Europese Commissie bij beschikking vaststelt (art. 6, lid 1, ontwerp-verordening). Deze termijn kan hoogstens een jaar zijn (lid 4).

Ingevolge art. 6, lid 7, zijn *bestaande ententes* waarvoor binnen de gestelde termijnen geen verzoek om ontheffing

is ingediend verboden zonder dat daartoe enige voorafgaande beschikking is vereist¹²⁾. Bestaande ententes welke door de bevoegde autoriteit van een lid-staat voor de inwerking-treding van de verordening zijn geautoriseerd, behoeven niet te worden aangemeld; de geldigheid van de beschikking der betreffende nationale autoriteit eindigt uiterlijk op de daarbij vastgestelde datum, doch in elk geval na verloop van drie jaar na de inwerking-treding van de verordening (art. 19, lid 1).

Tenslotte zij nog op enkele algemene bepalingen van de ontwerp-verordening gewezen. Vooreerst dat de Europese Commissie, wanneer zij een inbreuk op de bepalingen van art. 85 (ententes) of art. 86 (misbruik van economische machtspositie) vaststelt, de betrokkenen bij beschikking kan verplichten aan deze inbreuk een einde te maken, na eventueel desbetreffende aanbevelingen te hebben gedaan (art. 8).

Vervolgens de bepaling van art. 15, inhoudende, dat de Europese Commissie alvorens de in de ontwerp-verordening voorziene beschikkingen te geven, de betrokken ondernemingen of verenigingen van ondernemingen eerst in de gelegenheid stelt hun standpunt kenbaar te maken en eveneens iedere andere natuurlijke of rechtspersoon kan horen wiens ondervraging haar noodzakelijk voorkomt.

De in het rapport Deringer aan de orde gestelde vraagstukken zullen in een volgend artikel nader worden behandeld.

Eindhoven.

Drs. Th. VAN LEEK.

¹²⁾ De Commissie Deringer merkt in haar rapport (blz. 27, no. 104) terecht op dat hieruit niet kan worden opgemaakt met ingang van welk tijdstip de *bestaande ententes*, die geen verzoek hebben ingediend verboden zijn: bij het verstrijken van de voor het indienen van het verzoek vastgestelde termijn, bij de inwerking-treding van de verordening of vanaf 1 januari 1958 (datum van inwerking-treding van het Verdrag). Een vraag waarover het Hof van Justitie zich zal moeten uitspreken.

Verkort jaarverslag van de Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut over 1960

I. Besturende colleges.

Het College van Curatoren was gedurende het gehele jaar voltallig. Voorzitter was de heer H. H. Wemmers.

Per 1 januari 1960 namen als Curator zitting de heren Mr. W. H. Fockema Andreae en Dr. Ir. F. Q. den Hollander; aan het eind van het verslagjaar traden de heren P. J. S. Serrarens en H. H. Wemmers af; in hun plaats werden de heren Mr. Ph. C. M. van Campen en Jhr. Mr. J. H. Loudon benoemd. Ten gevolge van het aftreden van de heer Wemmers kwam de functie van voorzitter open; Curatoren benoemden de heer Ir. K. van der Pols tot voorzitter voor het kalenderjaar 1961. De heer Mr. W. H. Fockema Andreae nam per 1 januari 1960 de functie van penningmeester over van de heer Prof. Dr. H. J. Frietema.

Directorium.

De Directie van de Stichting werd in het verslagjaar gevormd door de heren Prof. Drs. Ch. Glasz, Prof. Dr. L. H. Klaassen, Prof. Dr. L. M. Koyck, Prof. Drs. H. W. Lambers en Prof. Dr. J. Tinbergen.

Het Dagelijks Bestuur van Curatoren onthief Prof. Koyck voor de periode van 1 oktober 1960 tot 1 juli 1961 van zijn verantwoordelijkheden als directeur, teneinde hem in staat te stellen de functie van gasthoogleraar in de Verenigde Staten te vervullen.

Redactie Economisch-Statistische Berichten.

Eind februari 1960 verliet de heer Drs. J. H. Zoon, adjunct redacteur-secretaris van „E.-S.B.”, het Instituut. Als zijn opvolger werd, per 1 april 1960, benoemd de heer Drs. J. J. Hartemink. In de samenstelling van de Commissie van Advies voor België kwam geen verandering.

II: Personeelsbezetting.

Ook het Instituut ondervond, dat het moeilijk was in enige vacatures voor ervaren economen te voorzien. Deze vacatures waren ontstaan door promotie zowel als door vertrek. Aan het einde van het verslagjaar bestond dringend behoefte aan ten minste twee ervaren medewerkers.

Aan het einde van het verslagjaar waren 43 medewerkers op het Instituut werkzaam; hieronder bevonden zich 21

economisten, 1 landbouwkundig ingenieur, 1 jurist, 1 socioloog en 1 sociograaf.

In 1960 was bovendien een aantal buitenlandse gasten op het Instituut werkzaam. Enigen van hen namen actief deel aan de onderzoekingen van onze stichting, anderen werkten onder leiding van directeuren aan hun dissertatie. Zij waren afkomstig uit Chili, Ecuador, India, Japan, Noorwegen, Polen, Syrië en de Verenigde Staten.

III. Werkzaamheden.

1. Economisch-Statistische Berichten.

Het aantal betalende abonnees vertoonde ten opzichte van het vorige verslagjaar wederom een langzame stijging. De belangstelling voor het weekblad als advertentiemedium nam enigermate toe. De kopijpositie was gedurende het gehele jaar zeer bevredigend. Als speciaal nummer verschenen:

- op 17 februari : Overijssel
- op 16 maart : Gelderland
- op 15 juni : Tien jaar industrialisatie
- op 21 december: Peiling 1960.

In de loop van het jaar verschenen drie bijlagen. Bij het nummer

van 28 september: De Westeuropese katoenindustrie in een nieuwe periode van ontwikkeling (een bijlage van de hand van Dr. W. T. Kroese);

van 19 oktober : Industriële concentratie en Euromarkt (een bijlage van de hand van Prof. Dr. J. Wisselink, bevattende de tekst van zijn afscheidscollege aan de Nederlandsche Economische Hoogeschool);

van 9 november: Efficiency aan de frontlijn der bedrijfskolom (een bijlage van de hand van Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer, bevattende de tekst van zijn inaugurele oratie aan de Nederlandsche Economische Hoogeschool).

2. Onderzoekingswerk.

Uitgebracht werden 99 rapporten, nota's en statistieken, waarvan 8 in het kader van Balanced International Growth.

Belangrijke onderzoekingen werden verricht omtrent de economische positie van de eilandgemeente Curaçao en de mogelijkheden voor economische ontwikkeling in de toekomst. Zo onderzocht het Instituut de kansen voor de vestiging van nieuwe bedrijven en de perspectieven van het bezoek door Noordamerikaanse toeristen. Intensief werd studie gemaakt van de mogelijke gevolgen van een aansluiting van de Nederlandse Antillen bij de Europese Economische Gemeenschap. Diverse rapporten werden geschreven als basis voor en ter toelichting van het bij deze onderhandelingen ingenomen standpunt.

Andere studies betroffen de ertsoverslag in de Nederlandse zeehavens, de te verwachten toeneming van het energieverbruik in Nederland en West-Duitsland, de concurrentie tussen kolen en stookolie in elektrische centrales in de Verenigde Staten. Dit laatste onderzoek is verricht in samenwerking met het „Institut für Weltwirtschaft“ te Kiel.

Voorts werden studies voltooid over de wereldvrachtprijs, de te verwachten invloed van de vrachttarieven voor droge lading op de Rijnvaart, de omvang van het arbeidspotentieel in de rijstcultuur in Frankrijk en Italië en seizoensinvloeden op het bierverbruik.

Ook de in bepaalde sectoren van onze economie duidelijk bestaande concentratietendenties leidden tot opdrachten aan onze instelling. Zo werden onderzocht bepaalde aspecten van deze concentraties in de textiel- en in de chemische nijverheid.

In het raam van het *regionaal-economisch onderzoek*

werden omvangrijke onderzoekingen gewijd aan de toekomstige ontwikkeling van de gemeenten Kampen, Haarlem en Leeuwarden, terwijl de eerste stappen werden gezet voor een nieuw, groot onderzoek voor de gemeente Amersfoort en haar buurgemeenten Bunschoten, Hoevelaken, Hoogland, Leusden, Soest en Stoutenburg.

Gerapporteerd werd over de gevolgen van een eventuele samenvoeging van de gemeenten Beverwijk en Heemskerk en over de vestiging van een nieuwe city in dit gebied. Ook onderwijs- en verkeersproblemen waren regelmatig onderwerp van onderzoek. Zo werden diverse vormen van onderwijs in hun regionale aspecten belicht voor de gemeenten Delft en Nieuwer-Amstel. Verkeersproblemen werden inzonderheid bezien voor Leeuwarden, 's-Hertogenbosch en Haarlem. Omvang en vestiging van ziekenhuizen waren onderwerp van studie voor Amersfoort, Haarlem, Nieuwer-Amstel en Velsen.

Opmerking verdient dat de in deze sector van onze onderzoekingen langzaam plaatsvindende verschuiving van eenvoudiger onderzoekingen, zoals die betreffende scholenbouw, winkelveorziening, parkeerterrein en dergelijke, naar planning op lange termijn aan het einde van 1960 duidelijk werd geaccentueerd door de beëindiging van de regelmatige contacten van ons Instituut met de gemeenten Delft en Haarlem. Beide gemeenten zijn overgegaan tot oprichting van een eigen studiegroep.

Bepaalde onderzoekingen op *verkeers-economisch* gebied sloten nauw aan op onderzoekingen in het regionaal-economisch kader. Zo werd een onderzoek verricht naar de omvang van het verkeer in de Haarlemse agglomeratie. Voorts werd de studie over de rentabiliteit van bepaalde kanaalvakken in het verslagjaar voortgezet met rapporten over de economische betekenis van bepaalde gedeelten van het Apeldoorns kanaal.

Van ruimer strekking waren de onderzoekingen over de invloed van de Euromarkt op de intra-Europese handel en de assistentie, door onze Stichting verleend bij onderzoekingen over de infrastructuur van het Belgische en Westduitse verkeersapparaat in vergelijking met die van Nederland.

Een uitvoerige studie werd verricht over de omvang en mogelijke economische consequenties van de pendel in West-Noordbrabant en Noord-Noordholland.

Een beperkt aantal onderzoekingen lag op *agrarisches bedrijfs-economisch* terrein. Het Instituut adviseerde over de te kiezen vestigingsplaats van een Amsterdamse onderneming, die plannen koesterde om deze gemeente te verlaten. Voorts werd een uitvoerige marktstudie verricht over de afzet van diepvriesvis in Nederland, alsmede over

EUROPEES DENKEN

aantal inwoners:
Nederland 11,4 mln.;
E.E.G. 168,5 mln.

EUROPEES BELEGGEN
VIA PARTICIPATIEBEWIJZEN

Eurinvest
GENOTEERD TER BEURZE VAN AMSTERDAM

(I. M.)

de afzet van citrusfruit en bananen in ons land. Tenslotte werd een rapport geschreven over de invloed van een eventueel in te voeren prijsregulering op onze export van boomkwekerijproducten. Voor de Floriade werd onderzocht hoeveel malen houders van abonnementskaarten deze tentoonstelling bezochten.

In de werkzaamheden van *Balanced International Growth* voltrok zich een belangrijke verschuiving. Voor het eerst werden enige opdrachten van betekenis ontvangen. De belangrijkste opdrachten, waaraan ook in 1961 gewerkt zal worden, mogen volgen:

- Voor de Yale-universiteit wordt een vergelijkende studie geschreven over methoden van economische planning.
- Voor de Amerikaanse stichting The Twentieth Century Fund wordt een studie verricht over de meest gewenste internationale economische politiek van de Westerse landen, in het bijzonder die ten opzichte van de minder ontwikkelde gebieden. De hoogleraren Dr. F. Hartog en Dr. H. Rijken van Olst van de Universiteit van Groningen werken als adviseurs aan dit onderzoek mede. De studie houdt zich met name bezig met de bepaling van de „beste” internationale handels- en investeringspolitiek.
- Voor het Speciale Fonds van de Verenigde Naties wordt gewerkt aan een onderzoek betreffende de omvang van de behoefte der onderontwikkelde landen aan kapitaal voor zgn. pre-investment-projecten op het terrein van technische scholing en exploratie van natuurlijke hulpbronnen.

Ook op andere terreinen trad het Instituut in het kader van *Balanced International Growth* naar buiten op:

- Op verzoek van de E.E.G. trad Prof. Tinbergen op als adviseur van een missie van experts die een economisch ontwikkelingsplan voor Ruanda-Urundi moest opstellen. Als onderdeel van deze opdracht bracht de

- heer Drs. H. C. Bos een kort bezoek aan dit gebied.
- De planning-commissie van de Verenigde Arabische Republiek te Cairo benoemde Prof. Tinbergen tot permanent adviseur van deze commissie.
- Voor het Actie-Comité voor de Verenigde Staten van Europa (het Comité Monnet) werd een statistisch overzicht samengesteld over de Europese hulp aan minder ontwikkelde gebieden. Deze kleine opdracht werd in 1960 voltooid.

Wat het onderzoek op eigen initiatief betreft, ook dit jaar werd de studie over alternatieve produktietechnieken intensief voortgezet. Daarnaast werd gewerkt aan de studie van de agglomeratievorming.

Het Instituut zette ook in dit verslagjaar het *intern onderzoek* naar de ontwikkeling van de Nederlandse conjunctuur voort. Deze onderzoeken geschieden in het kader van de werkzaamheden van een aantal Europese instellingen van economisch onderzoek op dit terrein.

In het verslagjaar is door de Nederlandsche Economische Hoogeschool, op instigatie van de Senaat van deze Hoogeschool, het besluit genomen een speciale afdeling op te richten voor economisch onderzoekswerk. De dagelijkse leiding van deze onderzoeken alsmede een gedeelte van de technische verzorging zullen bij het Instituut berusten. Aan de heer Drs. R. Iwema, stafmedewerker van het Nederlandsch Economisch Instituut, is de dagelijkse leiding opgedragen.

IV. Financiële resultaten.

De financiële uitkomsten over het verslagjaar waren bevredigend. De werkzaamheden van *Balanced International Growth*, voor zover deze niet in opdracht van derden werden verricht, konden dientengevolge, alsmede dank zij bijdragen van het bedrijfsleven en van de donateurs van de Stichting, normaal doorgang vinden.

De Secretaris van Curatoren
J. TINBERGEN.

BOEKBESPREKINGEN

Dr. J. P. Snoep: *Het bankwezen*. Elsevier, Amsterdam-Brussel 1961, 223 blz., f. 2,90.

„Het bankwezen” bevat een dertigtal „schetsen over bank en cliënt”, waarin tal van facetten van het moderne (handels)bankbedrijf worden belicht. Naast een aantal hoofdstukjes over de verschillende bankkredietvormen, geeft de schrijver een korte historische schets van de algemene banken, een beschrijving van de functie der banken in het binnen- en buitenlandse betalingsverkeer, een bespreking van het valuta-, termijn- en arbitragebedrijf en zo meer. Uit de samenvatting blijkt dat de schrijver niet meer heeft willen doen dan „de lezer in vogelvlucht te leiden over enkele saillante punten en kenmerkende eigenschappen van ons bankwezen”. Voor theoretische beschouwingen is in deze opzet geen plaats, doch de lezer krijgt ook niet een louter zakelijke beschrijving van een feitelijke situatie, voor zover de auteur „een bemiddelend-adviserende rol heeft willen vervullen in een aantal betrekkingen tussen bank en cliënt”. Een deel van de laatste zin van het boekje luidt: „Schrijver hoopt dat hij . . . de lezers heeft gestimuleerd hun kennis van het bankwezen te verdiepen . . . , of . . . een rekening te openen”. In het Woord Vooraf leest men dat dit pocketboek is samengesteld uit een reeks

dagbladartikelen, die hiertoe „deels enigszins zijn omgewerkt”.

Deze schets van het bankwezen, die nuttige informatie vormt ten aanzien van de technische kant van het bankbedrijf, zou m.i. veel aan waarde kunnen winnen, wanneer zij minder de sporen droeg van de omstandigheid dat zij niet als een eenheid werd geconcipeerd. Een krante-artikel vormt veelal een afgerond geheel; situaties en begrippen die de lezer waarschijnlijk nog onbekend zijn, moeten worden verklaard¹⁾. Een minder vergankelijk geschrift als een boek onderstelt bij de lezer een meer continue aandacht: via een logische opbouw dient de lezer de tekst te kunnen volgen, mede op grond van de informatie die hij in de voorafgaande bladzijden verkreeg. Dat dit boekje bestaat uit een reeks dagbladartikelen blijkt onder andere uit het feit dat bij herhaling termen en situaties worden toegelicht, die tevoren uitvoerig zijn beschreven (zo is het onderscheid tussen kapitaal- en geldmarkt en lang, middellang en kort krediet genoemd op de blz. 35/36 en 42 en gedefinieerd op de blz. 53, 85/86 en 184/185).

De tekst zou niet alleen door een strakkere systemati-

¹⁾ Slechts een heel enkel dagblad meent zijn lezers te kunnen verwijzen naar een nummer dat meer dan enkele dagen oud is.

sering doch vooral door een minder slordige formulering in betekenis toenemen. Enkele voorbeelden kunnen dit toelichten. Op blz. 39 staat dat uit de daar afgedrukte tabel blijkt dat de kredietverlening aan de private sector kleiner is geweest dan die aan de publieke sector; deze tabel geeft echter voor de jaren 1957, 1959 en 1960 cijfers waaruit het tegendeel van die bewering blijkt. Op blz. 34 stelt schrijver dat in ons land „het intermediair in het betalingsverkeer beknot (is) door de ontwikkeling van het postgirowezen, dat geen rente vergoedt en geen verdere diensten verricht, zoals de bank dit doet”. Met „intermediair” wordt waarschijnlijk bedoeld „de bank als intermediair”; vervolgens vergeet de auteur ons te herinneren aan het feit dat het „postgirowezen” zijn (vaste) cliënten geen kosten in rekening brengt voor de diensten die het dan wel verricht. Zinnen die hun betekenis verliezen omdat de auteur met te weinig woorden iets wil zeggen: „Daardoor was het monetaire evenwicht gericht op neutraliteit” (blz. 121). „Het verschil tussen geld- en kapitaalmarkt, die als wezenseenheid gemeen hebben dat er op beide vermogenstitels worden verhandeld, is dat in looptijd” (blz. 85).

De hier geopperde bezwaren raken merendeels de vorm, niet de inhoud van het boekje; in een volgende druk kunnen zij eenvoudig worden ondervangen.

's-Gravenhage.

E. L. BERG.

Gerald Gold: Modern commodity futures trading. Second (revised) edition 1961. Commodity Research Bureau, Inc., New York 1961, 244 blz., \$ 10.

Het boek van Gold is in de eerste plaats bestemd voor degenen, die aan de termijnhandel deelnemen, hetzij om het prijsrisico te beperken, hetzij om voordeel te behalen uit het prijsbeloop. Na een beknopte beschrijving van het ontstaan, de ontwikkeling en de organisatie van de termijnmarkt, wordt nader ingegaan op de factoren welke voor de prijsvorming van belang zijn. Een gedegen analyse van deze factoren is van betekenis voor de prognose van de prijsontwikkeling. In dit verband worden bronnen genoemd, welke informatie kunnen verschaffen betreffende de verhoudingen van vraag en aanbod, en gegevens verstrekt omtrent een aantal goederen, waarin in de Verenigde Staten termijnhandel plaatsvindt. Voorts worden de overheidsmaatregelen beschreven, welke van directe betekenis kunnen zijn voor de prijsvorming.

De auteur geeft een heldere beschrijving van de theorie en praktijk van het „hedgen”, waarbij hij ruime aandacht wijdt aan de mogelijkheden tot het behalen van voordeel, welke de afwijkingen van de pariteit van termijnnoteringen en effectieve prijzen bieden. Een categorie deelnemers aan de termijnhandel is van oordeel, dat een analyse van de fundamentele factoren welke de prijsvorming beïnvloeden niet kan resulteren in een juiste beoordeling van de prijsontwikkeling, aangezien h.i. niet vooruit is te zeggen, hoe de markt op de verschillende invloeden zal reageren.

Voor de prognose benut deze categorie technieken, welke zijn gebaseerd op de overtuiging dat uit het prijsbeloop de toekomstige ontwikkeling is af te leiden. Deze categorie maakt gebruik van kaarten waarop het prijsbeloop wordt vastgelegd. Hierbij worden verschillende methoden toegepast. De meest voorkomende methoden zijn: 1. vastlegging van de dagelijkse hoogste en laagste notering, alsmede van de slotnotering; 2. vastlegging van

de verschillende op een dag tot stand gekomen noteringen en 3. vastlegging van het voortschrijdend gemiddelde van de slotnoteringen.

Op grond van de vastgelegde gegevens wil de kaartlezer niet alleen tot een prognose komen van de richting van de prijsbeweging, doch ook tot een bepaling van de omvang van de prijsbeweging. Voorts dient de kaart voor het vaststellen van de notering waarbij, ingeval de prijsontwikkeling onjuist is geïnterpreteerd, de ingenomen positie moet worden gesloten om het verlies te beperken.

Deze methoden worden door de auteur beschreven, waarbij vooral de eerste methode zeer uitvoerig wordt behandeld. Aan de hand van een aantal voorbeelden wordt de interpretatie van verschillende prijspatronen verduidelijkt. Tenslotte wordt gewezen op de betekenis van een wijziging in de openstaande posities en van het aantal verhandelde contracten voor de prognose van de prijsontwikkeling. Met dit zeer sterk op de praktijk afgestemde boek kan ook de Nederlandse deelnemer aan de termijnhandel ongetwijfeld zijn voordeel doen.

Amsterdam.

Drs. B. H. HENDRIKS.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Naar algemene opvatting maken de banken sedert eind september een moeilijke tijd door. Ofschoon hieraan niet valt te twifelen is het toch merkwaardig, dat van de mogelijkheid tot discontering bij De Nederlandsche Bank geen enkel gebruik is gemaakt, terwijl de voorschotten in rekeningcourant eerst per 23 oktober tot een enigszins betekend bedrag zijn opgelopen. Gaat men vorige jaren na, dan ziet men herhaaldelijk een beroep, dat verre uitgaat boven hetgeen thans plaatsvindt. In 1960 bijv. was het grootste van de Bank geleende bedrag f. 181 mln., in 1958 echter nog f. 165 mln., in 1957 zelfs f. 287 mln. en in 1956 f. 312 mln. Klaarblijkelijk zijn de andere methoden, die de Centrale Bank heeft toegepast nog voldoende geweest om gebruik van het allerlaatste middel vrijwel te voorkomen.

Ofschoon met ingang van 23 oktober het kaspercentage tot 6 pCt. is verlaagd, is het duidelijk, dat het tegoed der banken op het einde van deze dag (f. 246 mln.) ver onder het verplichte minimum heeft gelegen. Dit cijfer geeft echter een verkeerd beeld van de situatie omdat wel de aflossing van f. 404 mln. krediet aan De Nederlandsche Bank — de terugkoop door de banken van het gestalde schatkistpapier — in het cijfer is verwerkt, doch uiteraard nog niet de aanvulling in de kassen die op 25 oktober gevolg is geweest van de rijksuitkering aan de gemeenten en die naar schatting toch wel f. 200 mln. heeft bedragen en de op 27 oktober plaats gehad hebbende aflossing van op 28 juli door de Agent in omloop gebracht schatkistpapier ten bedrage van f. 57 mln. Wel is inmiddels de bankbiljettencirculatie weer aan het stijgen, waardoor deze kasverruiming ten dele teniet gaat, doch De Nederlandsche Bank heeft zich reeds 24 oktober bereid verklaard december/januari-papier tegen $2\frac{1}{4}$ pCt. te kopen en heeft daardoor een evenwichterstellende mogelijkheid geopend. Deze is zelfs nog verder uitgebreid toen aan het eind van de week werd medegedeeld dat tot in februari, maart en april vervallend papier kan worden aangeboden.

Kapitaalmarkt.

De rust op de kapitaalmarkt steekt opvallend af tegen de onrust op de geldmarkt. Dit is vanzelfsprekend het gevolg van het verschil in karakter van beide markten. De ontwikkeling op de kapitaalmarkt is vrijwel steeds rustig en geleidelijk en schokken komen hier slechts bij uitzondering voor. De inschrijving op de lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten is minder overweldigend geweest dan wij de laatste jaren op de emissiemarkt gewend zijn. Inmiddels is na de Sabena-uitgifte de inschrijving op de tweede buitenlandse guldenlening aangekondigd, nl. van de Stad Oslo waarin f. 30 mln. tegen 5 pCt. wordt gevraagd. Verenigd Bezit van 1894 heeft voor de aandelen thans in Londen notering aangevraagd, een ontwikkeling waarin de andere grote beleggingsfondsen ook reeds een eindweegs zijn gegaan. Dit duidt op een verdere verinternationalisering van de Nederlandse beleggingsfondsen.

Hoe belangrijk ook de kapitaalmarkt is voor de financiering van het bedrijfsleven, de C.B.S.-publicatie van de winstverdeling over 1959 bij 4.950 N.V.'s, die 80 pCt. van het totale kapitaal van alle N.V.'s omvatten, laat zien, dat winstfinanciering toch de boventoon voert. Van de winst ad f. 4,1 mrd. na belasting werd 48,5 pCt. gereser-

veerd: Zou men hierbij nog de geheime reservering kunnen tellen, dan zou het toch al indrukwekkend bedrag nog hoger zijn. Vermelding verdient tenslotte het besluit van de Nederlandse Participatie Mij. tot uitgifte van ruim f. 10 mln. aan aandelen, onder te brengen bij de bestaande aandeelhouders. Het lijkt, vergeleken met het hierboven genoemde bedrag, bescheiden doch daarbij zou men over het hoofd zien, dat financiering niet alleen een kwantitatief doch ook een kwalitatief vraagstuk is. De Participatiemaatschappij helpt waar andere bronnen niet beschikbaar zijn.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1960	H. & L. 1961	20 okt. 1961	27 okt. 1961
Algemeen	395	484 — 382	408	405
Intern. concerns	564	677 — 528	559	556
Industrie	329	437 — 331	371	366
Scheepvaart	176	223 — 174	194	188
Banken	220	251 — 218	239	238
Handel enz.	149	185 — 150	164	163

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,

Prof. A. M. de Jong,

Prof. F. J. de Jong,

Prof. P. B. Kreukniet,

Prof. H. W. Lambers,

Prof. J. Tinbergen,

Prof. G. M. Verrijn Stuart

Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor stu-
denten f. 19,—; fr. per post
f. 20,10.

★

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN

TE HAARLEM

BEDEUTENDE ITALIENISCHE INDUSTRIEFIRMA für verarbeitung von
Kunststoffen möchte

ERHEBLICHE PARTIEN

von „high impact styrene scrap for vacuum forming“ beziehen.

Angeboden unter Nummer: 1178 an

N.V. Servicebureau Braun, Nieuwe Binnenweg 175, Rotterdam-3.

HOOGOVENS IJMUIDEN

Assistent-accountants, tot het vakgebied van de
accountant behoort ook de administratieve or-
ganisatie.

Hebt u daarvoor belangstelling en aanleg en is
uw studie gevorderd tot (en met) dit onderdeel?

Bij onze afdeling

administratieve organisatie

is een plaats vrij voor een bekwaam medewerker.

Eigenhandig geschreven
solicitaties met beschrij-
ving van opleiding en le-
vensloop worden, vergezeld
van een recente pasfoto en
onder vermelding van ons
nummer ESB 821, inge-
wacht bij de afdeling Per-
soneelszaken Beambten.

Ervaring in organisatie- en/of controlewerk is
van belang. Het werk bestaat namelijk uit zelf-
standig onderzoek, gericht op verbetering van
de administratieve organisatie (beoordeling taak-
verdeling, werkmethode, interne controle).

Leeftijd 25 - 35 jaar.

	29 dec. 1960	20 okt. 1961	27 okt. 1961
Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 123,10	f. 115,70	f. 114,60
Philips G.B.	1.183 ¹ / ₄	1.068 ¹ / ₂	1.079 ¹ / ₂
Unilever	785	840	848
Hoogovens, n.r.c.	789	813	796
A.K.U.	486 ¹ / ₂	401	387
Kon. Ned. Zoutind., Ketjen ...	1.035	1.170	1.130
Zwanenberg-Organon	870	990	993
Rotterd. Droogdok	467	551	546 ¹ / ₄
Robeco	f. 237	f. 250	f. 246,50
Amsterd. Bank	392	391 ¹ / ₂	386 ¹ / ₄
New York.			
Dow Jones Industrials	616	706	699
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,20	4,10	4,12
Aand.: internationalen a)	2,80	3,03	
lokalen a)	3,38	3,52	
Disconto driemaands schatkist- papier	1,50	1 ¹ / ₂	2 ¹ / ₄

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

Voor een onzer relaties, een vooraanstaande farmaceutische industrie zoeken wij een

commercieel leider

Deze functionaris zal worden belast met de leiding over de binnenlandse verkoop en export van geneesmiddelen. Naast het dirigeren en stimuleren van de commerciële staf (onder meer vertegenwoordiger en agenten) zal deze functionaris ook nauw moeten samenwerken met de afdelingen voor marketing, voorlichting en reclame. De commerciële leider heeft een rechtstreekse verantwoordelijkheid aan de hoofddirectie.

Voor deze functie wordt gedacht aan iemand, die

- gewend is om zelfstandig op directie-niveau werkzaam te zijn;
- over een ruime organisatorische en leidinggevende ervaring beschikt;
- een academische opleiding (bij voorkeur economie) heeft genoten.

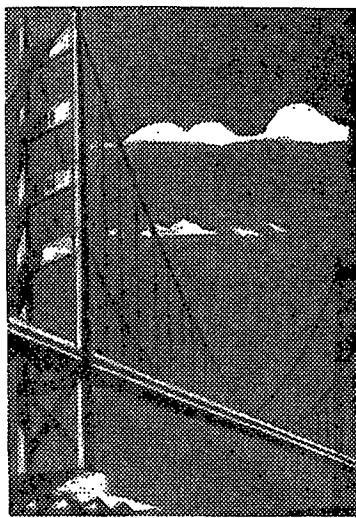
Ervaring in de geneesmiddelen-industrie of -handel wordt, hoewel zij tot aanbeveling strekt, niet als voorwaarde gesteld.

Leeftijd ca. 40 jaar.

Zij, die aan bovenvermelde criteria kunnen voldoen en voor deze positie belangstelling hebben, worden uitgenodigd zich te wenden tot het LABORATORIUM VOOR TOEGEPASTE PSYCHOLOGIE, Vossiusstraat 54-55, Amsterdam-Z., Telefoon (020) 79 27 27, toestel 01.

Een vertrouwelijke behandeling wordt uiteraard gegarandeerd.

Het personeel van het betreffende bedrijf is van het plaatsen van deze advertentie in kennis gesteld.

San Francisco

Supersnel per Boeing Jet Intercontinental. Californië... de LUFTHANSA brengt u er binnen een dag. En hoe! U vliegt als een vorst onder de hoede van de bekwaamste piloten en u geniet van de exclusieve 'Senator' service (internationaal toonaangevend). Comfort van de eerste tot de laatste minuut. Efficiënte verbindingen op dinsdag, donderdag en zaterdag. Inlichtingen en boekingen bij uw reis en/of passagebureau, uw beste schakel met de Lufthansa.

LUFTHANSA

Keizersgracht 727, Amsterdam Tel. 020 - 249180 - 249189

HOLLANDSCHE SOCIËTEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

STAD OSLO

(OSLO KOMMUNE)

UITGIFTE van

f 30.000.000,- 5 pCt. obligaties 1961

in stukken van nominaal f 1.000.- aan toonder

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.

De ondergetekenden berichten dat zij de inschrijving op bovenvermelde obligaties op de voorwaarden van het heden verschenen prospectus openstellen op

VRIJDAG 3 NOVEMBER 1961

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

bij hun kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd, bij welke kantoren prospectussen en inschrijvingsformulieren verkrijgbaar zijn.

De Twentsche Bank N.V.

Amsterdamsche Bank N.V.

Incasso-Bank N.V.

Lippmann, Rosenthal & Co.

Nationale Handelsbank N.V.

Amsterdam, 26 oktober 1961.

FONDSEN ANALYSE

VOLGENS GEHEEL NIEUW SYSTEEM*

Voortaan elk weekin „Beleggers-Belangen“: in één oogopslag vergelijkingen in de vorm van een kaartstelsel naar kwaliteit, groei en rendement. Ook voor hen, die van hun beleggingen geen academische zaak wensen te maken. Overdrukken op stevig karton tegen redelijke prijs verkrijgbaar.

WEEKBLAD TER IN- EN VOORLICHTING
VAN DE PARTICULIERE BELEGGER

*vraag gratis proefnummer adm.
Bel-Bel, postb. 42, Schied.

**De Kamer van Koophandel
en Fabrieken
voor Utrecht en Omstreken**

te Utrecht zoekt een jong jurist voor
de functie van

MEDEWERKER SECRETARIAAT

Hij staat de secretaris van de Kamer bij in de uitoefening van zijn taak, die werkzaamheden van zeer uiteenlopende aard omvat, welke uiteraard alle zijn gericht op de behartiging van economische belangen van handel en industrie. De aan te stellen functionaris moet zelfstandig en met praktische zin bepaalde onderwerpen bestuderen om er daarna op zakelijke en heldere wijze over te kunnen rapporteren. Gedacht wordt aan een jonge meester in de rechten met enige jaren praktijkervaring en representatieve kwaliteiten. Leeftijd tot circa 30 jaar.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van een recente pasfoto vóór 13 november a.s. aan de Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer E.S.B. 12466.

**ADVIESBUREAU
VOOR BEDRIJFSORGANISATIE A V B
Maliesingel 41, Utrecht**

zoekt voor de opzet van de planning en het
bedrijfsbureau bij cliënten, een

medewerker

die in teamverband, maar met een grote mate van zelfstandigheid zal worden belast met opdrachten betreffende de planning van het productieproces, de verkopen, de voorraden en de inkopen.

Een ruime ervaring op de bovenomschreven gebieden is vereist. Universitaire opleiding (Technische Hogeschool of Bedrijfseconomie) strekt tot aanbeveling.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige gegevens worden onder nr. 211 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deenen Dr. J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474, R'dam.

*minifon, de handige
zakdicteermachine
van 8 ons,
die - dank zij werking
op batterijen,
autoaccu of lichtnet -
overall paraat is.*

waar u heengaat ...

de **minifon** gaat met u mee!

thans in 3 modellen:

Attaché voor dictaat
onderweg of op kantoor;

Attaché speciaal
voor ononderbroken
opname tot 5 uur;

HiFi ook voor perfecte
muziekopname
(tot 12.000 Hz.);

Vraag prospectus
en vermeld a.u.b. het
model waarin u belang
stelt.

Veenman kantoormachines n.v.